

ETİĞİ SAVUNMAK: KADINA YÖNELİK ŞİDDET DOSYALARINDA SANIK MÜDAFİLERİNİN SAVUNMA PRATİKLERİNİN FEMİNİST ELEŞTİRİSİ* **

İpek BOZKURT***

Güley BOR****

Özet

Türkiye’de kadınlara yönelik cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet davalarında mahkemeler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden doğan önyargıları ve kalıpları yargılama sürecine dahil etmekte, be- raat ve indirim kararlarının gerekçeleri olarak kullanmakta ve bu şe- kilde yargısal kalıplaşma (*judicial stereotyping*) olarak tanımlanan ay- rımcı yargılama pratikleri üretmektedirler. Sanıklar ve avukatları da savunma stratejilerini, toplumsal cinsiyete dayalı bu klişeleşmiş/ge- leneksel rollere göre şekillendirmekte ve savunmalarını bu eksen- de yapmalarının müvekkilleri lehine sonuç doğuracağını bilmektedir- ler. Sanık müdafilerinin yargısal kalıplaşmaya katkıda bulundukları- na ilişkin tespit, savunmanın kapsamını ve sınırlarını feminist bakış açısı ile tartışma gerekliliğini doğurmuştur. Bu çalışmada öncelikle İstanbul Sözleşmesi, CEDAW, Bangalor Yargı Etiği İlkeleri gibi ulusla- rarası metinler kapsamındaki usuli ve etik prensipler incelenmiştir. Ardından avukatların yargısal kalıplaşma ile mücadeledeki rolü/sa- vunma etiği ve savunma dokunulmazlığı/ifade özgürlüğü arasındaki

* Hakemli makaledir. Eserin dergimize geliş tarihi: 22/02/2020. İlk hakem raporu tarihi: 26/03/2020. İkinci hakem raporu tarihi: 27/03/2020.

** Bu makale, Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi ev sahipliğindeki Dicle Koğacıoğlu Makale Ödülü’nde üçüncülüğe layık görülen makalemizin genişletilmiş ve güncellenmiş halidir. Değerli yorumları için Fatmagül Berktaş, Çimen Günay-Erkol, Seda Kalem Berk hocalarımıza ve Dicle Koğacıoğlu Makale Ödülü su- numumuza katılanlara teşekkür ederiz.

*** Avukat, İstanbul Barosu, bozkurt.ipek@gmail.com, yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0001-5306-6028.

**** Avukat, İstanbul Barosu, guleybor@gmail.com, yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0002-6168-0586.

ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla Avukatlık Kanunu, TBB Meslek Kuralları ve içtihatlar değerlendirilmiştir. İncelenen metinlerin normatif ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmeyen yapıları, feminist eleştirel bakış açısı ile ele alınmıştır. Güncel kadına yönelik şiddet davalarında, sanık vekillerinin duruşma tutanaklarına yansıyan ve yansımayan savunmaları, yargısal kalıplaşmayı sürekli üreten ve sürdüren toplumsal cinsiyet ayrımcılığının sözlü örnekleri olarak incelenmiştir. Sonuç olarak yargısal kalıplaşma ile mücadelede, savunma etiği ile ifade özgürlüğü/adil yargılanma hakkını dengelemek amacı ile de öncelikle ulusal normatif hukuk kurallarının ve hukuk politikalarının etik prensipler çerçevesinde gözden geçirilmesine ilişkin öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet; Kadına Yönelik Şiddet; Yargısal Kalıplaşma; Etik; Sanık Müdafî

IN DEFENSE OF ETHICS: A FEMINIST CRITIQUE OF DEFENSE LAWYERS' ADVOCACY IN VIOLENCE AGAINST WOMEN CASES

In cases of sexual and gender-based violence against women in Turkey, courts include prejudices and stereotypes arising from gender inequality into proceedings and establish their acquittal and sentence reduction decisions based on such grounds, which is defined as judicial stereotyping. Likewise, defense lawyers in such cases structure their defense strategies according to these stereotyped/traditional roles, in knowledge that presenting such defenses will yield results in the defendants' favor. The determination that defense lawyers contribute to judicial stereotyping therefore necessitated a discussion on the scope and limits of defense from a feminist perspective. In this study, procedural and ethical frameworks contained in international texts, i.e. Istanbul Convention, CEDAW and Bangalore Principles of Judicial Conduct, are examined. The Attorneyship Code, Union of Turkish Bar Associations Code of Conduct and precedents are reviewed to evaluate the balance between lawyers' role in the fight against judicial stereotyping/defense ethics and defense lawyers' right to free speech/immunity. A critical feminist standpoint is utilized to analyze the normative and

gender-insensitive structure of relevant texts. A number of defense statements are evaluated as samples of judicial stereotyping in judiciary that sustain gender discrimination. Finally, proposals are made to fight judicial stereotyping, such as reevaluating national normative legislation and legal politics through ethical principles to maintain balance between ethics of defense and freedom of speech/right to fair trial.

Key Words: Gender; Violence Against Women; Judicial Stereotyping; Ethics; Defense Lawyer

GİRİŞ

Ocak 2019’da akademisyen Ceren Damar’ı öldüren Hasan İsmail Hikmet soruşturma sürecindeki ilk ifadesinde Damar’ı kendisini kopya çekerken yakaladığı için sinirlenerek öldürdüğünü belirtmişken, Eylül 2019’da gerçekleştirilen ilk duruşmada Damar ile aralarında duygusal ve cinsel ilişki olduğunu, Damar’ın bu nedenle kendisine baskı kurduğunu ve bir tartışma anında düşünmeden Damar’ı öldürdüğünü iddia etmiştir. Aynı zamanda ceza hukuku profesörü olan sanık müdafî de savunmasında “*bocasının cinsel saldırısına uğradığı için sanığın meşru müdafaa hakkını kullandığını*” ifade etmiştir.¹ Duruşmayı takip eden saatlerde, sanık müdafî kamuya açık Twitter hesabından basit cinsel saldırının akademisyenler tarafından gerçekleştirilmesi halinde, tüm öğrencilerin ses çıkartmasını tavsiye eden, “*ırza karşı meşru müdafaa*” savunan gönderiler paylaşmıştır.² Savunmaya ilişkin olarak mahkemenin fiziksel sınırlarını dahi aşan bu olayla birlikte, bir süredir feminist hukukçular tarafından sıkça dile getirilen kadınlara yönelik cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet (kadına yönelik şiddet) davalarında sanık müdafîlerinin etik yükümlülükleri konusu daha geniş kesimlerce tartışılmaya başlamıştır.

1 İkinci Hatice, *Etik, adalet, usul, bepsi boş, her yol mübah: Ceren Damar’ın katilinin avukatıyla görüştük*, soL 2019, <https://haber.sol.org.tr/turkiye/etik-adalet-usul-hepsi-bos-her-yol-mubah-ceren-damarin-katilinin-avukatiyla-gorustuk-271448> (Erişim Tarihi: 06.10.2019).

2 Ceren Damar’ın katil zanlısının avukatından skandal savunma! Büyük tepki gördü, ABC Gazetesi 2019, <https://www.abcgazetesi.com/ceren-damarin-katil-zanlisinin-avukatindan-skandal-savunma-buyuk-tepki-gordu-44496> (Erişim Tarihi: 06.10.2019).

Kadına yönelik şiddet dosyalarında sanık müdafilerinin savunmalarının incelenmesi gerekliliği Türkiye’deki kadına şiddetin yüksek oranı ve bu şiddete zemin hazırlayan siyasi ve toplumsal sebepler ile yakından ilgilidir. Türkiye, 17 senedir toplumsal cinsiyet ayrımcılığını üreten ve sürdüren politikalar ile kadın bedeni üzerinden siyaset yapan bir iktidar ile yönetilmektedir. Alev Özkazanç, kadına yönelik şiddetin ve kadın cinayetlerindeki artışın, iktidarın muhafazakâr politikalarının Türkiye’de zaten güçlü olan ataerkil cinsiyetçi kültürü, ahlakçılığı ve aile değerlerine atfedilen önemi artırmasıyla yakından ilgili olduğunu ifade etmektedir.³ Bu politikalar aracılığıyla kadınların geleneksel veya kalıplaşmış rollere hapsedilmeye çalışılması, Türkiye’nin 2011 tarihli Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nin⁴ (İstanbul Sözleşmesi) 12. maddesi uyarınca “*kadınların ve erkeklerin toplumsal olarak klişeleşmiş rollerine dayalı ön yargıların, törelerin, geleneklerin ve diğer uygulamaların kökünün kazınması amacıyla kadınların ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarının değiştirilmesine yardımcı olacak tedbirleri alma*” yükümlülüğünün de ihlali oluşturmaktadır. Son yıllarda İstanbul Sözleşmesi ve 2012 tarihli ve 6284 sayılı Ailenin Korunmasına ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un⁵ (6284 sayılı Kanun) iptaline yönelik, muhafazakâr çevrelerden gelen baskılar da devlet söylemi dikkate alındığında şaşırtıcı değildir.⁶

Türkiye’deki kadına yönelik devlet politikaları yargıya da sirayet etmektedir. Söz konusu politikaların yargı tarafından bilhassa kadına yönelik şiddet davalarında yeniden üretildiği gözlemlenmektedir. Bu davalarda vekil olan feminist hukukçuların hukuki aktivizmine rağmen mahkemelerin Anayasa’nın 90. maddesi uyarınca iç hukukun bir parçası haline gelmiş olan İstanbul Sözleşmesi’nin hükümlerini gözetken kararlar vermeye direnç göstermesi, Türkiye’de yargı tara-

3 Özkazanç Alev, *Cinsellik, Şiddet ve Hukuk*, Ankara 2013, s. 230.

4 Resmi Gazete, 08.03.2012, 28227 (Mükerrer).

5 Resmi Gazete, 20.03.2012, 28239.

6 Kepenek Evrim, *Bedel de Ödesek İstanbul Sözleşmesi’ni Savunacağız*, Bianet 2019, <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/210466-bedel-de-odesek-istanbul-sozlesmesi-ni-savunacagiz> (Erişim Tarihi: 30.09.2019).

fından kadına karşı ayrımcılığın sürdürülmesine örnektir.⁷ Kadına yönelik şiddet davalarında kadınların toplumsal rollerine ilişkin basmakalıp inanışlara dayanarak verilen kararlardaki beraat ve indirim gerekçeleri, mahkemelerin yargısal kalıplaşma⁸ denilen ayrımcılık biçimini üretme sürecinin nasıl işlediğini göstermektedir. Bu kararların basına da yansımalarıyla birlikte, benzer davalardaki sanıklar ve müdafileri de savunma stratejilerini bu basmakalıp inanışlara göre yeniden şekillendirmeye başlamış,⁹ bu tür savunmalar sıkça gözlenir olmuştur. Bu olgu, yazarları feminist politika ve meslek etiği kapsamında rahatsız etmiş ve bu nedenle yargısal kalıplaşma ve savunma etiği hakkında az tartışılan bazı soruları dile getirme ihtiyacı hissedilmiştir.

Dorothy Smith, toplumsal olarak dezavantajlı konumda olanların deneyimlerinin tahakküm ilişkisinde görünmez kılındığını, kadınların da erkek egemen toplumda kendi deneyimlerinin yansıtılmadığının farkına varmalarının bir “kopuş noktası” teşkil ettiğini ifade etmektedir.¹⁰ Normatif hukukun savunma pratiklerine dair sınırlarının, kadına yönelik şiddet davalarında kadınların toplum tarafından maruz bırakıldıkları ayrımcılığın yargıda da somutlaşmasını önleyemediği farkındalığı, yazarların kopuş noktası olmuştur. Bu kapsamda bu makalede, kadına yönelik şiddet dosyalarında savunma pratiğinin hukuki ve etik sınırları tartışılacaktır. İlk bölümde, yargıda toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele etmek için uluslararası sözleşmeler ve ilkelerle belirlenen etik ve usuli kurallar incelenecektir. İkinci bölümde savunmanın sınırları, etik ve savunma dokunulmazlığı/ifade özgürlüğü ekseninde ve Türkiye’de yürürlükte olan mevzuat ve ilgili yüksek mahkeme içtihatları çerçevesinde açıklanacak ve feminist

7 “Kadınların refahı pahasına aile onuruna verilen değer, hem kanunlarda hem de kanunların uygulamasında kendini göstermektedir; bu yalnızca birkaç sorunlu kanunun meselesi değildir... Burada gördüğümüz, adalete ilişkin bir uzlaşma, hukukçuların sosyal ilişkileri aracılığıyla yeniden üretilen, kanunları yorumlamaya ve uygulamaya dair yerleşmiş bir usuldür.” Koğacıoğlu Dicle, *The Tradition Effect: Framing Honor Crimes in Turkey*, differences: A Journal of Feminist Cultural Studies, C.15, S.2, 2004, s. 124.

8 İstanbul Sözleşmesi’nin 12(1) maddesindeki “stereotyped roles” ifadesi Türkçe metne “davranış kalıbı” olarak çevrilmiştir. Yazarlar kalıplaşmış terimini kullanmayı tercih etmektedirler.

9 Akademisyen Ceren Damar’ı öldüren İsmail Hikmet ifadesini değiştirdi, Gazete Duvar 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/kadin/2019/08/08/akademisyen-ceren-damari-olduren-ismail-hikmet-ifadesini-degistirdi/> (Erişim Tarihi: 05.10.2019).

10 Smith Dorothy, *The Everyday World As Problematic: A Feminist Sociology*, Boston 1988, s. 49.

perspektif ile tartışılacaktır. Üçüncü bölümde yazarlardan İpek Bozkurt'un Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu¹¹ adına vekil olarak yer aldığı dosyalar ile basına yansıyan kadına yönelik şiddet davaları üzerinden Türkiye yargısında sanık müdafilerinin savunmalarında cinsiyetçiliğe dair örneklerle yer verilerek araştırmanın temelinde yatan sorun irdelenecektir. Son bölümde, bir yanda yargısal kalıplaşma ile mücadele ve savunma etiği, diğer yanda avukatın ifade özgürlüğü ve sanığın adil yargılanma hakkı arasında bir denge kurulmaya çalışılarak kadına yönelik şiddet dosyalarında cinsiyetçi savunmaların önlenmesine dair öneriler ve temenniler sunulacaktır.

I. Kadına Yönelik Şiddet Davalarında Yargısal Kalıplaşma ile Mücadele

Toplumsal cinsiyete dayalı kalıplar, bir bireye, yalnızca bir cinsiyet kimliği grubuna dahil olduğundan bahisle belli özelliklerin atfedilmesi anlamına gelmektedir. Bu kalıplar toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın sebeplerinden birini oluşturması nedeni ile, uluslararası hukuk metinlerinde de düzenlenmiştir. Türkiye'nin taraf olduğu 1979 tarihli Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme¹² (CEDAW), 5(a) maddesinde, taraf devletlerin “*her iki cinsten birinin aşağı veya üstün olduğu veya erkekler ile kadınların basma kalıp rollere sahip oldukları düşüncesine dayanan bütün önyargılar ve gelenekler ile her türlü uygulamayı tasfiye etmek amacıyla erkeklerin ve kadınların sosyal ve kültürel davranış tarzlarını değiştirmek*” için her tür tedbiri alacağını öngörmüştür. Benzer şekilde, İstanbul Sözleşmesi'nin yukarıda anılan 12. maddesi de Türkiye'ye bu konuda yükümlülükler atfetmektedir.

Literatürde yargısal kalıplaşma (*judicial stereotyping*), “*bakimlerin belirli nitelikleri, özellikleri veya rolleri, yalnızca o bireyin özel bir sosyal gruba (örneğin, kadınlar) üye olması gerekçesiyle o bireye atfetmesi*” olarak tanımlanmaktadır.¹³ Hakimin, uyuşmazlığın tarafları ve

11 Bilgi için bkz. <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net>.

12 Resmi Gazete, 14.10.1985, 18898.

13 Cusack Simone, *Eliminating judicial stereotyping: Equal access to justice for women in gender-based violence cases*, UN Office of the High Commissioner for Human Rights 2014, s. 2, <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/WRGS/StudyGenderStereotyping.doc> (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

vekilleri de dahil olmak üzere, yargının diğer aktörleri tarafından üretilen kalıplaşmayı engellememesi de yargısal kalıplaşmaya sebep veren olgulardan biridir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, toplumsal cinsiyete dayalı yargısal kalıplaşma, hakimlerin kadınlara yalnız kadın olmalarından bahisle belli toplumsal nitelikler, özellikler ve roller atfetmesi olarak tanımlanabilir. Toplumsal cinsiyete dayalı yargısal kalıplaşma, kadınların adalete erişimini farklı şekillerde engellemektedir. Kadınlara dair basmakalıp inanışlar, hakim kararlarının tarafsızlığını tehlikeye atmakta ve hakimlerin kanunları önlerine gelen vakıalara eşit olarak uygulamasını etkilemektedir. Örneğin hakimler, seks işçilerinin her tür cinsel ilişkiye rıza gösterdikleri varsayımıyla seks işçilerinin müşteki olarak yer aldığı cinsel şiddet dosyalarında rızayı dikkate almamaktadır.¹⁴ Burada cinsel yönelim de bir etmendir; örneğin lezbiyen çiftlere ilişkin ev içi şiddet şikayetlerinde kolluk görevlileri -belki de kadınların şiddet faili olamayacağı ön kabulü dolayısıyla- müdahil olmak istememektedir.¹⁵ Öte yandan, kadınlara yönelik önyargılar ve basmakalıp inanışlar, kadınların müşteki ve tanık olarak yer aldıkları dosyalarda güvenilir bulunmamalarına da yol açabilmektedir. Örneğin cinsel şiddete maruz bırakılan bir kadının, olaydan önce cinsel olarak aktif olması veya verdiği ifadeler arasında (travmanın hafızayı etkilediğinin kanıtlanması sonucu ortaya çıkabildiği bilinen) önemsiz farklılıklar bulunması, onun güvenilir olmadığına dair bir yargıya varılmasının gerekçesi olarak kabul edilmektedir. Buna karşın hakimler, aynı basmakalıp inanışlar nedeniyle fail erkeklerin daha güvenilir olduğunu düşünmekte ve cezalarda indirimde gitmektedir. Burada cinsiyet kimliği de hakimlerin değerlendirmesine dahil ol-

14 Öyle ki, önceki 1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 438. maddesi, "Irza geçmek ve kaçırmak fiilleri fubuşu kendine meslek edinen bir kadın hakkında irtikâp olunmuş ise, ait olduğu maddelerde yazılı cezaların üçte ikisine kadarı indirilir" diyerek, bu ayrımcı kalıbı kodifiye etmiş, ancak feministlerin baskısı sonucu bu madde yürürlükten kaldırılmıştır. Bkz. Osmanağaoğlu Hülya (Derl), *Feminizm Kitabı: Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler*, İstanbul 2015, ss. 353-355. 438. maddenin hukuken ilga edilmiş olsa da, yargının erkek egemen zihniyetinde halen yürürlükte olduğuna dair bir örnek için bkz. Yazıcı Göksun, *Savcının Aklı Hala Eski "TCK 438"de*, *Bianet* 2011, <http://bianet.org/bianet/kadin/131769-savcinin-akli-hala-eski-tck-438-de> (Erişim Tarihi: 26.09.2019).

15 Seclau Sheila M. & Seclau Eric P, *Gender-Role Stereotypes and Perceptions of Heterosexual, Gay and Lesbian Domestic Violence*, *Journal of Family Violence*, C.20, S.6, 2005, s. 365.

makta ve kesişimsel ayrımcılık¹⁶ olarak tezahür etmektedir. Bir trans cinayeti dosyasında sanığın “*maktûlün travesti olduğu ve kendisine ilişki teklif ettiği için o kızgınlıkla darp ettiği*” şeklindeki ifadesinin doğru olma ihtimali” gerekçesi ile mahkeme tarafından cezada indirim yapılması buna örnektir.¹⁷ Son olarak, yargısal kalıplaşma, kadınların mağdur olduğu suçlarda aranan delilleri dahi etkilemektedir. Cinsel saldırı suçunda aranan kriterin zor kullanma değil, rıza yoksunluğu olduğu hukuk sistemlerinde dahi hakimlerin hayatta kalanlardan cinsel şiddet eylemine fiziksel olarak karşı koyduklarına dair delil talep etmeleri buna örnektir.¹⁸

Açıklanan toplumsal cinsiyete dayalı yargısal kalıplaşma pratiklerinin önlenmesi hususunda devletin yükümlülüklerinin tespiti önem arz etmektedir. Bu bağlamda, CEDAW’ın uygulanmasına ilişkin olarak oluşturulan CEDAW Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi’nin (CEDAW Komitesi) kararları yol göstericidir.

1.1. CEDAW Komitesi Kararlarında Yargısal Kalıplaşmaya İlişkin Tavsiyeler

Literatürde, yargılama sırasında kadınlara uygulanan kalıplar, adalete erişim (hakkı) çerçevesinde ayrımcılık yasağı,¹⁹ mahkemeler önünde eşitlik ve adil yargılanma hakkı²⁰ ve etkili başvuru hakkı²¹ ile ilişkilendirilerek değerlendirilmektedir. Dolayısıyla hakimler,

16 Siyah feministlerin öncülüğünde gelişen kesişimsellik, güç eşitsizliklerinin tam olarak anlaşılabilmesi için cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, ırk, etnisite, din, dil gibi sosyal kategorilerin tek başlarına değil, birbirlerini etkileyen eksenler olarak ele alınması gerekliliğini ortaya koyan “*analitik bir yöntem*” olarak tanımlanmaktadır (Hill Collins Patricia & Bilge Sirma, *Intersectionality*, Cambridge 2016, s. 19). Kesişimsel ayrımcılık, bu kategorilerin tek başlarına ya da birbirleri ile toplanarak değil, birbirleriyle iç içe geçmeleri sonucu maruz kalınan bir ayrımcılık çeşididir; örneğin trans kadınlar bazen trans oldukları, bazen kadın oldukları, bazen de *trans kadın* oldukları için ayrımcılığa uğramaktadırlar.

17 Karakaş Burcu, *Trans öldürmek indirimine gerekçe!*, Milliyet 2014, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/trans-oldurmek-indirimine-gerekce-1892227> (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

18 Avrupa Konseyi, *Towards Guaranteeing Equal Access to Justice for Women*, 2015, s. 11, <https://rm.coe.int/16806a0df8> (Erişim Tarihi: 19.02.2020).

19 CEDAW Komitesi, R.K.B. v. Türkiye, Komünikasyon No. 28/2010, UN Doc. CEDAW/C/51/D/28/2010 (2012); İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portekiz, Başvuru No: 17484/15 (2017).

20 CEDAW Komitesi, Karen Tayag Vertido v. Filipinler, Komünikasyon No. 18/2008, UN Doc. CEDAW/C/46/D/18/2008 (2010).

21 CEDAW Komitesi, R.P.B. v. Filipinler, Komünikasyon No. 34/2011, UN Doc. CEDAW/C/57/D/34/2011 (2014).

hem kalıpları uygulamaktan kaçınmalı (saygı gösterme yükümlülüğü), hem kalıp normların kadınların insan haklarını ihlal etmemesini sağlamalı (koruma yükümlülüğü), hem de kadınların haksız toplumsal cinsiyete dayalı normlara maruz kalmama hakkını kullanmasını sağlamalıdır (yerine getirme yükümlülüğü).²² Yargılama sırasında ortaya çıkan yükümlülüğün tamamlanması açısından tüm kamusal organlar ve kurumlar da toplumsal cinsiyetlendirilmiş herhangi bir kalıplaşmayı adlandırmak, doğurduğu zararları tespit etmek ve kanun, politika veya uygulamanın eşit tatbikini nasıl etkilediğini incelemek ile yükümlüdür.²³

CEDAW Komitesi'nin 33 Sayılı Genel Tavsiye Kararı taraf devletlere “*delillere ilişkin kuralların, soruşturmaların ve diğer yasal ve yarı-yargısal usullerin tarafsız olmasını ve toplumsal cinsiyete dayalı kalıplar veya önyargılardan etkilenmemesini sağlayacak mekanizmalar uygulanmasını*” önermektedir.²⁴ Bu doğrultuda yasama organı toplumsal cinsiyete dayalı kalıp ve önyargılara karşı usuli korumalar getirmeli, hukukun uygulayıcısı olan hakimler de bu kalıp ve önyargıları tespit ederek yargılamaya sirayet etmemesini sağlamalıdır. Zira, toplumsal normlara, kalıplara dayanarak verilmiş bir karar, yalnızca hakkında kararın verildiği kadını değil, benzer konumda olan kadınları da olumsuz etkileyeceğinden hem bireysel hem kolektif zarar doğuracaktır. Türkiye aleyhine yapılan bir bireysel şikayete ilişkin olarak CEDAW Komitesi, toplumsal cinsiyete dair kalıpların kadınlara yönelik ayrımcılığın hem sebebi hem sonucu olduğunu, bu kalıpların yargı organı ve kanunlar çerçevesinde hem kamu görevlileri hem de özel aktörler tarafından ileri sürülebileceğini ve taraf devletlerin bu kalıpların değiştirilmesi ve dönüştürülmesi yükümlülüğü altında olduğunu belirterek, CEDAW'ın yukarıda anılan 5(a) maddesi uyarınca ihlal kararı verilmiştir.²⁵

CEDAW Komite Kararları yargısal kalıplaşma ile mücadelede devletin yükümlülükleri konusunda yönlendirme sağlarken, yargılamayı

22 Cusack, s. 7.

23 Cook Rebecca J. & Cusack Simone, *Gender stereotyping: Transnational legal perspectives*, Philadelphia 2011, s. 76.

24 CEDAW Komitesi, *General recommendation on women's access to justice*, CEDAW/C/GC/33, 2015, para. 18(c).

25 R.K.B. v. Türkiye, para. 8.8.

yürüten hakimlerin bu kalıplaşmış kurallardan özgürleşerek huku-
ku nasıl uygulamaları gerektiği konusunda ise 2002 tarihli Birleşmiş
Milletler Bangalor Yargı Etiği İlkeleri yol göstericidir.

1.2. Bangalor Yargı Etiği İlkeleri’nde Hakimlere Verilen Tavsiyeler

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin bir davada Güney Afrika
Anayasa Mahkemesi Hakimi Johann Kriegler, hakimlerin kalıplara
“devletin onay mührünü basmış oldukları” için meşruiyet kazandır-
dıklarını ifade etmiştir.²⁶ Kriegler’in bu ifadesi yargısal kalıplaşma-
nın üretilmesi ve sürdürülmesinde hakimlerin oynadığı asli rolü ta-
nımlarken yol gösterici olmaktadır. Tam da bu nedenle, hakimlerin
toplumsal cinsiyet kalıpları ile mücadeledeki rolü, etik kapsamında
da değerlendirilmelidir.

Birleşmiş Milletler’in 2002 yılında açıkladığı Bangalor Yargı Etiği
İlkeleri,²⁷ Türkiye’de de o zamanki ismiyle Hakimler ve Savcılar Yük-
sek Kurulu tarafından 2006 yılında kabul edilmiştir.²⁸ Bangalor Yargı
Etiği İlkeleri’nin “Eşitlik” başlıklı 5. maddesinde, hakimın “ırk, renk,
cinsiyet, din, ulusal köken, sosyal sınıf, engellilik, yaş, evlilik durumu,
cinsel yönelim, sosyal ve ekonomik statü ve benzeri diğer hususlar...
dâhil olmak üzere, ancak bunlarla sınırlı kalmamak kaydıyla, çeşitli
unsurlara dayanan farklılıkların ve toplumdaki çeşitliliğin” bilincin-
de olması ve bunları anlaması gerektiği belirtilmiştir.²⁹ Hakim, bu

26 President of the Republic of South Africa v. Hugo 1997 (4) SA 1 (CC), para. 85 (Kriegler J., dissenting) (South Africa, Constitutional Court) atıfla Cusack, s. 3.

27 Bangalor Yargı Etiği İlkeleri, 2002, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/4a-92e0cc-e94b-4912-aaf9-5dfc5b885e98.pdf> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

28 Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, 2012-2016 Stratejik Planı, s. 88, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/40fde77d-a80a-43a7-a321-853ef743deca.pdf> (Erişim Tarihi: 19.02.2020).

29 Hakimler ve Savcılar Kurulu tarafından 2019’da kabul edilen Türk Yargı Etiği Bildirgesi’nin 1.4 maddesi de buna paralel olarak (ancak “cinsel yönelim” ibaresinin dikkat çeken yokluğu ile) hakim ve savcılar için “Görevlerini yerine getirirken dil, din, mezhep, ırk, etnik köken, uyruk, cinsiyet, siyasi düşünce, sosyal ve ekonomik durum, bembşerlilik, yaşam biçimi, yaş, sağlık durumu, dış görünüş, medeni hâl ve benzeri sebeplerle ayrımcılığı kesin bir biçimde reddeder ve ayrımcı bir dil kullanmazlar. Anayasada yer verilen pozitif ayrımcılığın, eşitlik ilkesinin iblâlı anlamına gelmediğini bilirler.” hükmünü getirmektedir (Resmi Gazete, 14.03.2019, 30714). Yargıya dair yapısal sorunlara bütüncül çözümler getirilmediği takdirde etik kuralların tek başına etkisiz kalacağı açık olmakla birlikte, söz konusu Bildirge’nin hakim ve savcılar tarafından dikkate alınması için ne gibi çalışmalar yürütüldüğü hakkında da bilgi edinilememiştir.

sebeplere dayanarak “yanlılık veya önyargı” sergilememeli ve hatta “mahkeme huzurundaki yargılamalarda avukatlardan, yargılama konusuyla hukuki açıdan ilişkili olan ve meşru savunmanın konusu olabilecek olan hususlar hariç olmak kaydıyla, [bu sebeplere] dayanarak herhangi bir kişi ya da gruba karşı sözleriyle veya davranışlarıyla yanlılık veya önyargı sergilemekten kaçınmalarını talep etmelidir”. İlkelere dair şerhte belirtildiği üzere, “Doğru bir sonuca ulaşan, ancak kalıplaşma ile iştigal eden bir hakim, bunu gerçek ya da algılanan tarafsızlığı pahasına yapar. Bir hakim kalıp, mit ya da önyargılara dayanan davranışlardan etkilenmemelidir. Dolayısıyla hakim, bu davranışları tanımaya, bunlara yönelik hassasiyet göstermeye ve bunları düzeltmeye yönelik her türlü çabayı göstermelidir.”³⁰

Hakimlerin etik kurallara uyumları, özellikle cinsel şiddet suçları bakımından özel bir önem taşımaktadır. Cinsel şiddet suçlarının kovuşturmasında hakimlerin müşteki ve sanığın birbirleriyle çatışan haklarını gözetmesi gerekir. Ancak pek çok uluslararası ve ulusal hukuk sistemi cinsel şiddet suçlarında bu kalıplar ile mücadeleyi yalnızca etik çerçevede ele almayı yetersiz görerek, bu suçlardan hayatta kalanlar için birtakım usuli korumalar da öngörmüştür.

1.3. Cinsel Şiddet Suçları: Etik Yetersiz Kaldığında Yargısal Kalıplaşmaya Karşı Usuli Korumalar

Birçok hukuk sisteminde, kadınların cinsel saldırı konusunda sıkça yalan söylediğine ilişkin haksız³¹ kalıplaşmış inanç nedeniyle, cinsel şiddet suçlarının faillerine diğer adli suçların faillerine sağlanmayan çeşitli ayrıcalıklar tanınmıştır.³² Feministlerin reform talepleri cinsel şiddet suçlarında sanıklar lehine getirilen bu ayrıcalıklı uygulamaların hukuki dayanaklarının ortadan kaldırılmasını sağlamıştır. Fakat kadınlara dair basmakalıp inanışların toplumsal

30 UNODC, *Commentary on the Bangalore Principles of Judicial Conduct*, 2007, para. 184, https://www.unodc.org/documents/nigeria/publications/Otherpublications/Commentry_on_the_Bangalore_principles_of_Judicial_Conduct.pdf (Erişim Tarihi: 19.02.2020).

31 Bor Güley, *Tecavüz Mitlerini Çürütmek: “Yalan Söyleyen Kadın”*, Sosyal Hukuk, S.3, 2018, ss. 43-45.

32 Brownmiller Susan, *Against Our Will: Men, Women and Rape*, New York 1975, s. 26; Anderson Michelle J., *Campus Sexual Assault Adjudication and Resistance to Reform*, Yale Law Journal, C.125, S.7, 2016, s. 1944.

normlardan beslenmesi nedeni ile, ayrıcalıklı uygulamalar yargılama süreçlerinden ve hakimlerin verdikleri kararlardan tamamen çıkartılamamıştır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet ayrımcılığı teşkil eden uygulamaların tersine çevrilmesi için birtakım usuli standartlar oluşturulmuştur.

Bu usuli standartlara göre, yargı aktörlerinin bir cinsel saldırı davasında müştekinin şikayetini geç ileri sürmesinden dolayı olumsuz çıkarımda bulunmalarını engelleyen düzenlemeler yapılmalıdır.³³ İlâveten, jüri katılımının olduğu adli yargılama sistemlerinde hakimlerin jüri üyelerine yaptığı, cinsel şiddet suçundan şikayetçi olan kimse- nin beyanlarına ilave şüphe ile yaklaşımlarını ve müştekinin beya- nının başkaca delillerle desteklenmesi gerekliliğini hatırlatan ihtiyat uyarısı kaldırılmalıdır. Zira cinsel şiddet suçundan zarar gördüğünü iddia eden müştekinin güvenilirliği, herhangi bir adli yargılama dos- yasındaki müştekinin güvenilirliği ile aynı kabul edilmelidir.³⁴

Usuli standartlar, kadınların aktif cinsel yaşamlarının yargılama sürecine ilişkin etkileri konusunda da çeşitli düzenlemeler öner- mektedir. Cinsel şiddetten şikayetçi olan kadının, şikayet konusu olaydan önceki aktif cinsel yaşamının, müştekinin güvenilir olmadı- ğına yönelik delil olarak kabul edilmesi de en sık karşılaşılan yargısal kalıplaşma örneklerindendir.³⁵ Daha önce cinsel ilişkiye rıza vermiş kadınların sonraki cinsel ilişkilere rıza vermeye daha yatkın oldukla- rı ve cinsel olarak aktif kadınların yalan söyleme ihtimallerinin yük- sek olduğu iddiaları, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ürettiği ön- yargılara dayanmaktadır. Bu nedenle usuli standartlar, bu olguların müştekinin güvenilirliğine dair delil olarak sunulamayacağını söy- lemektedir.³⁶ Bu bakış açısını yansıtarak oluşturulan “*tecavüz zırh*

33 UN Women, *Handbook for Legislation on Violence Against Women*, 2012, s. 41, https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2012/12/unw_legislation-handbook%20pdf.pdf?la=en&vs=1502 (Erişim Tarihi: 06.10.2019).

34 Ibid.

35 Türkiye’den güncel bir örnek olarak, cinsel saldırıya maruz bırakıldıktan sonra intihar süsü verilerek öldürülen Şule Çet’in katillerinin yargılandığı dosyada sanık müdafileri cinsel sal- dırı suçlamasına ilişkin olarak Çet’in “*bakire olmadığı*” savunmasını ileri sürmüşlerdi. *Şule Çet davasında sanıklardan skandal savunma*, Birgün 2019, <https://www.birgun.net/haber/sule-cet-davasinda-saniklardan-skandal-savunma-246103> (Erişim Tarihi: 17.02.2020).

36 UN Women, s. 42.

kanunu” (*rape shield law*) korumasına, ulusal ve uluslararası hukukta rastlanmaktadır.³⁷

Bu koruma düzenlemeleri kapsamında, Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Usul ve Delil Kuralları³⁸ mağdurlara daha da geniş koruma sağlamaktadır. Kuralların, “*Cinsel şiddet vakalarında delil ilkeleri*” başlıklı 70. maddesinin (d) fıkrasında “*mağdur ya da tanığın önceki ya da sonraki davranışlarının cinsel doğası gerekçesiyle, bir mağdur ya da tanığın güvenilirliği, karakteri ya da cinsel müsaitliğe yatkınlığı hakkında sonuca varılamaz*” denmektedir. “*Diğer cinsel davranışa ilişkin delil*” başlıklı 71. madde de bir mağdur ya da tanığın önceki ya da sonraki cinsel davranışına ilişkin delillerin kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir. Benzer şekilde İstanbul Sözleşmesi’nin 54. maddesi uyarınca da “*Taraflar herhangi bir hukuk veya ceza davasında mağdurun cinsel geçmişi ve davranışıyla ilgili var olan kanıtlara yalnızca davayla ilgili ve gerekliyse izin verilmesini temin etmek üzere gerekli yasal veya diğer önlemleri alacaktır.*” Müştekinin cinsel geçmişinin davayla ilgili olduğu durumlara örnek olarak, müştekinin sanıkla önceden rızaya dayalı cinsel ilişkisi olmasına rağmen, şikayeti sırasında sanığı olaydan önce hiç tanımadığını iddia etmesi gösterilebilir. Yargılama sırasında, müştekinin güvenilirliğini zedeleyebilecek husus sanık ile önceki ilişkisini reddetmesine ilişkindir ve müştekinin olaydan önce cinsel olarak aktif olmasının müştekinin inandırıcılığına olumsuz etki olarak kabul edilmemesi gerekir.³⁹

Cinsel saldırı dosyalarında müştekiyi koruyan tecavüz zırh kanunlarına ilişkin yürütülen tartışmalarda, müştekiye sağlanan korumanın sanığın adil yargılanma hakkı ile çatıştığı iddiası da ileri sürülmüştür. Birleşik Krallık Lordlar Kamarası, 2001 tarihli R v A kararında bu dengeye değinmiştir.⁴⁰ 1999 tarihli Çocuk Adalet ve Cezai Delil Kanunu’nun (*Youth Justice and Criminal Evidence Act*) 41(1) bölümü

37 Tecavüz zırh kanunlarının yeterli korumayı sağlamadığına yönelik bir eleştiri için bkz. Anderson Michelle J., *From Chastity Requirement to Sexuality License: Sexual Consent and a New Rape Shield Law*, George Washington Law Review, C.70, 2002, 51-165.

38 Uluslararası Ceza Mahkemesi, Usul ve Delil Kuralları, 2002, <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RulesProcedureEvidenceEng.pdf>.

39 International Commission of Jurists, *Women’s Access to Justice for Gender-Based Violence*, 2016, s. 237, <https://www.icj.org/womens-access-to-justice-for-gender-based-violence-icj-practitioners-guide-n-12-launched/> (Erişim Tarihi: 06.08.2019).

40 Birleşik Krallık Lordlar Kamarası, R v A (2001), UKHL 25.

uyarınca mahkemenin izni olmaksızın sanık tarafından veya adına müştekinin cinsel davranışına ilişkin delil sunulamayacak veya çapraz sorguda soru yöneltilemeyecektir. R v A dosyasında sanık, müşteki ile şikayet konusu olaydan haftalar önce sözde gerçekleşen bir ilişkiye dair delil sunmak istemiş fakat ilk derece mahkemesinin bu talebi reddetmesi üzerine dosya Lordlar Kamarası'nın önüne gelmiştir. Mahkeme adına kararı kaleme alan Lord Steyn, müştekinin cinsel geçmişine dair delillerin kabul edilmeyeceğine dair geniş bir yasağın, sanığın İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin (İHAS) 6. maddesinde yer alan adil yargılanma hakkını etkileyebileceğini belirtmiştir. Lord Steyn, bu riskin bulunduğu durumlarda müşteki ile sanık arasındaki önceki ilişkiye dair (kanunen izin verilmeyeceği belirtilen⁴¹) delillerin sunulabileceğine hükmetmiştir.⁴² Karar ile müştekinin üçüncü kişiler ile değil, yalnızca sanık ile arasındaki önceki ilişkilerine dair kısıtlı delil sunma imkanı sağlanmış olsa da, bu içtihat eleştirilerin hedefi olmuştur. Eleştirilerde, kısıtlı da olsa, verilmiş olan bu tip bir delil sunma hakkının, Çocuk Adalet ve Cezai Delil Kanunu'na ilişkin belirsizlik ve kafa karışıklığına yol açtığı ve mahkemelerin sonraki kararlarında bu kısıtlı imkanı daha da geniş yorumlayarak, müştekilere koruma sağlayan hükümlerin uygulanmasını engelleyecekleri iddia edilmiştir.⁴³ Nitekim İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM) kararlarında belirtildiği üzere, “*adil yargılanma ilkeleri aynı zamanda uygun davalarda savunmanın çıkarlarının ifade vermeye çağrılan tanık ve mağdurların çıkarları ile dengelenmesini gerektirmektedir.*”⁴⁴ Bu denge uyarınca “*mağdurun özel hayatına saygı hakkı*” da dikkate alınmalıdır.⁴⁵ İHAM, özellikle cinsel suçlara dair yargılamaların bu suçlardan şikayetçi olanlar için son derece yıpratıcı süreçler olduğunun altını çizerek yerel mahkemelerin “*savunma hakkının yeterli ve etkili şekilde kullanılması ile bağdaştığı süreç*” mağdurları koru-

41 Birleşik Krallık 1998 tarihli İnsan Hakları Kanunu'nun 3. bölümü uyarınca mahkemeler tüm kanunları mümkün olduğu ölçüde İHAS'ta yer alan haklar ile uygun biçimde yorumlayacaktır.

42 R v A.

43 McGlynn Clare, *Rape Trials and Sexual History Evidence: Reforming the Law on Third-Party Evidence*, Journal of Criminal Law, C.81, S.5, 2017, s. 376.

44 İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, Doorson v. Hollanda, Başvuru No: 20524/92 (1996), para. 70.

45 İnsan Hakları Avrupa Komisyonu, Baegen v. Hollanda, Başvuru No: 16696/90 (1994), para. 77.

mak için çeşitli önlemler almalarını gerekli görmüştür.⁴⁶ Bu önlemlere dair kriterler ise İstanbul Sözleşmesi'nde ortaya konmaktadır.⁴⁷ Yukarıda açıklandığı üzere, İstanbul Sözleşmesi'nin 54. maddesi, İHAM'ın içtihadında sözü edilen “birbirleri ile yarışan haklar arasında kurulması gereken makul denge”nin nasıl oluşturulacağına dair önemli bir kriter oluşturmaktadır.⁴⁸

Cinsel şiddet suçu örneğinde ulusal ve uluslararası hukuk metinlerinde yer bulan korumalar dikkate alındığında, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının yargılamaya sirayet etmemesi için asli yükümlülüğün, gereken usuli ve etik kuralları koymakla yükümlü yasama organı ile yargılama sürecini bu kurallar çerçevesinde yürütmekle yükümlü yargı organında olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber, avukatların kamu hizmeti icra eden yargı aktörleri sıfatı dikkate alındığında, avukatlara da usuli ve etik kurallara uygun davranmaya ilişkin ikincil yükümlülük atfetmek mümkündür. Bu yükümlülüğe dair tartışmalar, avukatın özen yükümlülüğü ile ifade özgürlüğü ve – R v A kararında tartışıldığı gibi – savunma dokunulmazlığı ile birlikte değerlendirilmelidir.

II. Savunma Etiği ile Savunma Dokunulmazlığı/İfade Özgürlüğü Arasındaki İlişki

CEDAW'a göre yalnızca hakimler değil, savcılar, kolluk ve diğer yargı aktörleri de toplumsal cinsiyete dayalı normların, kalıpların soruşturma ve kovuşturmaları etkilemesine izin vermekte ve “*mağdur/bayatta kalanın iddialarını önemsizleştirirken aynı anda fail olduğu iddia edilen kişinin öne sürdüğü savunmaları desteklemektedir.*”⁴⁹ Bu süreçte hayatta kalanlar, sanık müdafileri tarafından da ayrımcılığa uğramakta ve bu hem onları travmaya maruz bırakmakta hem de haklarının icrasını etkilemektedir.⁵⁰ Bu durum, aşağıda örneklendiği üzere, Türkiye’de kadına yönelik şiddet davalarında sıkça gözlemlenmektedir.

⁴⁶ İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, Y v. Slovenya, Başvuru No: 41107/10 (2015), para. 103.

⁴⁷ Id., para. 72, 104.

⁴⁸ Id., para. 102.

⁴⁹ CEDAW Komitesi, *General recommendation on women's access to justice*, para. 27.

⁵⁰ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, *Independence of judges and lawyers: Note by the Secretary-General*, A/66/289, 2011, para. 51.

Savunma pratiğinin sınırlarına ilişkin tartışma, Türkiye’de savunma görevi çok kırılgan bir zeminde yer aldığı için derinlikle yürütülememiştir. Türkiye’de bilhassa siyasi davalarda, sanıkların avukatlarının müvekkillerinin suçlarından sorumlu tutularak yargıldıkları örnekler nedeniyle, etiğe ilişkin tartışmalar savunma hakkı ve ifade özgürlüğü gibi hak temelli tartışmaların yanında tali kalmıştır. Oysa bilhassa ortak hukuk (*common law*) ülkelerinde, örneğin Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’da savunmanın sınırı sıkça savunma etiği ve hararetli savunma (*zealous advocacy*) ekseninde tartışılmaktadır.

Bir görüşe göre avukatın özen yükümlülüğü kapsamında müvekkilinin çıkarını korumak için her argümanı ileri sürmesi gerekmekte iken, diğer bir görüş etik sınırlamaların avukatın özen yükümlülüğü ile çelişip çelişmediğini sorgulamaktadır.⁵¹ Bazı hukukçular, ırk, etnisite veya toplumsal cinsiyete dayalı normların yargılama kapsamında kullanılmalarının etik ile hiç ilgisi olmadığını, bunların hararetli savunma kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁵² Bu görüşe göre, önyargı hem toplumda hem mahkemelerde mevcuttur ve avukat, müvekkilinin çıkarlarına hizmet ettiği sürece her tür stratejiyi kullanmakla yükümlüdür.⁵³ Aksi yöndeki görüşe göre ise, etik, yalnızca özen yükümlülüğünden ibaret değildir. Avukatların etik yükümlülüğü, hukuki değerlere tabidir ve dolayısıyla mesleklerini icra ederken ırkçı ve cinsiyetçi davranış ve hiyerarşileri güçlendirmeleri etik dışıdır.⁵⁴ Keza kimi meslek kurallarında da avukatların ayrımcılık yapmaması gerektiği açıkça ifade edilmiştir.⁵⁵

51 Craig Elaine, *The Ethical Obligations of Defence Counsel in Sexual Assault Cases*, Osgoode Legal Studies Research Paper Series, S.72, 2014, s. 16-17.

52 Smith Abbe, *Defending Defending: The Case for Unmitigated Zeal on Behalf of People Who Do Terrible Things*, Hofstra Law Review, C.28, S.4, 2000, s. 954.

53 Id., s. 954, 961.

54 Craig, s. 17.

55 Örneğin, Amerikan Barolar Birliği’nin Mesleki Davranışlara İlişkin Model Kuralları’nın 2016’da değiştirilen 8.4(g) hükmüne göre avukat, mesleğini icra ederken ırk, cinsiyet, din, ulusal köken, etnisite, engellilik, yaş, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, medeni hal ya da sosyo-ekonomik durum temelli taciz ya da ayrımcılık teşkil ettiğini bilen veya bilmesi gereken davranışlarda bulunmamalıdır. Buna, avukatın tanıklarla iletişimi de dahildir. American Bar Association, Model Rules of Professional Conduct, 1983, https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/ (Erişim Tarihi: 18.02.2020). Bu kuralın, din ve vicdan özgürlüğü ile ifade özgürlüğünü ihlal edebileceğine dair argümanlara cevaben bkz. Rendleman Dennis, *The Crusade Against Model*

Savunma etiği ile hararetli savunma arasında denge kuran Elaine Craig, bir savunmanın etik dışı olup olmadığına karar verilirken uygulanması gereken standardın *bukuka uygunluk* olması gerektiğini savunmaktadır.⁵⁶ Bu bağlamda eğer yukarıda anılan usuli korumalar iç hukukta kodifiye edilmişse, sanık müdafinin bunlara uymayan veya bunların etrafını dolanmaya yönelik savunmaları etik dışı sayılacaktır:

*“Avukatlar, bir duruşmanın yürütülmesine uygulanacak olan hukuk kuralları ile sonuçlanan önemli kanun değişikliklerini dikkatle incelemelidirler. Avukatlar kendilerine, bir kanunu değiştirme saikinin, [tadil edilen] hukuk kuralının yapısından, ayrımcılık içeren ya da sorunlu bir sosyal ön kabulü ortadan kaldırmak olup olmadığını sormalıdır. Eğer yanıt olumlu ise [saik bu tip bir kural değişikliği ise], o zaman avukatın etik yükümlülüğü, ... [kanun metninin içeriğinden] çıkartılmış olan ön kabule dayanan iddialar ileri sürmemektir...”*⁵⁷

Bu kapsamda avukatların yargısal kalıplaşmayı önlemeye dair yukarıda ikincil olarak adlandırdığımız yükümlülük, Craig’in analizi uyarınca etik bir yükümlülük olarak tezahür etmektedir.⁵⁸ Öyleyse sanık avukatı müvekkiline ilişkin savunmasını yaparken hem yürürlükte olan kurallara, hem de bu kuralların ruhuna uygun davranarak etik yükümlülüğünü yerine getirmelidir. Türk hukukunda kadına yönelik şiddet davalarında sanık müdafilerinin etik kapsamındaki savunma sınırlarının belirlenmesi bu bakımdan yürürlükteki mevzuat ve içtihadın sadece hukukçu olarak değil, feminist hukukçu gözüy-

Rule 8.4(g), American Bar Association 2018, <https://www.americanbar.org/news/abanews/publications/youraba/2018/october-2018/the-crusade-against-model-rule-8-4-g/> (Erişim Tarihi: 18.02.2020). Ayrıca bkz. Federation of Law Societies of Canada, Model Code of Professional Conduct, 2017, md. 6.3., <https://flsc.ca/wp-content/uploads/2018/03/Model-Code-as-amended-March-2017-Final.pdf> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

56 Craig, s. 23.

57 Craig, s. 24.

58 Benzer yönde bkz. Ataman Zeynep Pelin, *Avukatlar için El Kitabı I: Savunma Etiği*, t.y., s. 35, <http://etik.gov.tr/avukatlaricinelkitabi-savunmaetigi.pdf> (Erişim Tarihi: 30.09.2019) (“Bazı davranışların yasalara uygunluğu yeterli mazeret sayılamaz. Avukat ‘bukuka uygunluk’ ölçüsüne bağlıdır.”).

le incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda öncelikli olarak 1969 tarihli ve 1136 sayılı Avukatlık Kanunu⁵⁹ (Avukatlık Kanunu) ve 1971 tarihli Türkiye Barolar Birliği (TBB) Meslek Kuralları⁶⁰ temel mevzuat olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1. Avukatlık Kanunu ve TBB Meslek Kuralları Kapsamında Savunma Dokunulmazlığı

Avukatlık Kanunu 2. maddesinde avukatlığın amacını, “*bukuki münasebetlerin düzenlenmesini, her türlü hukuki mesele ve anlaşmazlıkların **adalet ve hakkaniyete uygun** olarak çözümlenmesini ve hukuk kurallarının tam olarak uygulanmasını her derecede yargı organları, hakemler, resmi ve özel kişi, kurul ve kurumlar nezdinde sağlamak*” olarak belirtmektedir.⁶¹ Avukatlık Kanunu, avukatlığın kamusal bir hizmet olmasını gözeterek, işin maddi boyutunun ötesine geçmekte, “*adalet*” ve “*hakkaniyet*” kavramlarını kullanarak manevi boyutun da altını çizmektedir. Nitekim Yargıtay 4. Hukuk Dairesi de “*Avukat, müvekkilinin her isteğini sınırsız bir şekilde yerine getirmek şöyle dursun, hukuk konusundaki bilgi ve deneyimlerini **yasalar ve adalet yararına kullanma ödeviyle bağlı ve yükümlüdür ve avukatlık kamu hizmetidir***” diyerek, avukatların adaletin yerine getirilmesindeki rolünün altını çizmiştir.⁶²

Avukatlık Kanunu’nun 34. maddesinde de düzenlenen “*avukatın özen yükümlülüğü ile alelade vekilin özen yükümlülüğü çok farklıdır.*”⁶³ “*Avukatların kazanmak için her türlü aracı kullanmaları meşru değildir.*”⁶⁴ Avukat mesleğini icra ederken hukuk kurallarının yanı sıra etik ilkeleri, sağduyuyu ve kamu yararını da orantılı bir şekilde gözeterek müvekkilinin menfaatini korumalıdır.⁶⁵ Bu doğrultuda 34. madde avukatlığın “*bu görevin kutsallığına yakışır bir şekilde özen,*

59 Resmi Gazete, 07.04.1969, 13168.

60 Türkiye Barolar Birliği Meslek Kuralları, 1971, http://d.barobirlik.org.tr/mevzuat/avukata_ozel/meslek_kurallari/tbb_meslek_kurallari.pdf (Erişim Tarihi: 06.09.2019).

61 Vurgu yazarlara ait.

62 Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, 23.11.1979, 2497/8629 sayılı kararına atıfla Ataman, s. 46 (Vurgu yazarlara ait).

63 Güner Semih, *Avukatın Özen Yükümlülüğü*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.2, 2000, s. 563.

64 Ataman, s. 29.

65 Ibid.

doğruluk ve onur içinde” yerine getirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Burada belirtilen özen, doğruluk ve onur kriterleri, avukatın yalnızca müvekkili ile arasındaki vekil sözleşmesinin gereği değil, aynı zamanda “*avukatlık görevinin kutsallığına yakışır bir şekilde*” ifadesinden de anlaşılacağı üzere, avukatlık mesleğinin de gereğidir. Dolayısıyla avukat, hem müvekkiline hem de avukatlık mesleğine karşı yükümlülük altındadır.⁶⁶

Avukatların etik yükümlülükleri, Avukatlık Kanunu’nun 34. maddesi uyarınca uymak zorunda oldukları TBB Meslek Kuralları’nda düzenlenmiştir. Meslek Kuralları’nın 5. maddesi, “*Avukat, yazarken de, konuşurken de düşüncelerini olgun ve objektif bir biçimde açıklamalıdır. Mesleki çalışmasında avukat, hukukla ve yasalarla ilgisiz açıklamalardan kaçınmalıdır*” hükmünü getirmektedir. Buna ek olarak 6. madde uyarınca “*Avukat, iddia ve savunmanın hukuki yönü ile ilgilidir. Taraflar arasında anlaşmazlığın doğurduğu düşmanlıkların dışında kalmalıdır.*”

Avukatlık Kanunu’nun 134. maddesi uyarınca meslek kurallarına uymayanlara TBB Disiplin Kurulu tarafından disiplin cezası verilebildiğinden, Disiplin Kurulu kararları Avukatlık Kanunu ve TBB Meslek Kuralları’nın açıklığa kavuşturulması bakımından oldukça önem taşımaktadır. Bu kapsamda Disiplin Kurulu 2007 tarihli bir kararında, hakkında şikayette bulunulan avukatın davacıya yönelik olarak sarf ettiği “*Manevi değerlerin en başında gelen namus duygusundan yoksun ve beyanlarından anlaşılacağı üzere sapkın bir ruh hali ve karakter taşıyan davacının, maneviyatının zedelendiğini ileri sürmesi düşündürücüdür*” sözlerinin “*sübjektif inançla, karşı tarafın kişiliğini hedef alan, bu sebeple onu küçük düşürmeye yönelik olduğu gibi, hakkın ortaya çıkarılmasına yararlı, etkili ve hatta zorunlu açıklama olarak da kabul edilemez*” olması sebebiyle savunma sınırını aştığı ve disiplin suçu oluşturduğuna karar vermiştir.⁶⁷ Yine TBB Disiplin Kurulu’na göre, “*Davalı şirket yetkililerinin “başka bir dine mensup olmaları nedeniyle gerçeklere aykırı bir şekilde yemin edebilecekleri” inancıyla yemin teklif edilmemiş olduğunun bildirilmesi, objektif tar-*

⁶⁶ Özen Atilla, *Avukatlık Hukuku*, İstanbul 2014, s. 127.

⁶⁷ TBB Disiplin Kurulu, 27.04.2007, E. 2007/70, K. 2007/123.

*tışma sınırları içinde olmayan, iddia ve savunmanın hukuki yönü ile ilgisiz, esasa yararlı, etkili ve hatta zaruri olmayan, somut vakıalara dayanmayan açıklamadır.”*⁶⁸ TBB Disiplin Kurulu’nun uluslararası hukuka atıf vererek gerekçelendirdiği kararlar da bulunmaktadır. “*Her şeyi geçelim, bu insan 100 Dolar vererek Nataşa da mı kiralayamaz da taciz mi yapar?*” ifadesini yargılama sırasında söyleyen avukat hakkında yapılmış olan bir şikayete ilişkin olarak TBB Disiplin Kurulu 2015 tarihli kararında avukatın sorumluluklarını saymıştır. Kurula göre avukatların sorumlulukları arasında “*uluslararası sözleşmelerle teminat altına alınan hususlarda insan haklarına saygılı olarak uygulamaya yardımcı olmak, olmasını sağlamaya çalışanlara da saygı duymak*” bulunmaktadır.⁶⁹ TBB Disiplin Kurulu şikayet edilen avukatın beyanının “*uluslararası düzenlemelerle mücadele edilen seks işçilerini metalaştıran, yaşamlarını doğallaştıran*” bir ifade olduğunu ve bu nedenle de Meslek Kuralları’nın 5. maddesindeki “*hukuk ve yasalarla ilgisiz açıklamalardan kaçınma*” yükümlülüğünü ihlal ettiğine karar vermiştir.⁷⁰

Avukatlık Kanunu ve Meslek Kuralları’nda tezahür eden ve yaptırım bulan etik kuralları incelerken, bu kuralların avukatın müvekkilini en iyi şekilde temsil etmesi ve dolayısıyla avukatın ifade özgürlüğü/yargılamada taraf olan asılın hak arama özgürlüğü ile ilişkisini de dikkate almak gereklidir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun⁷¹ (TCK) “*İddia ve savunma dokunulmazlığı*” başlıklı 128. maddesi, “*yazılı ve sözlü başvuru, iddia ve savunmalar kapsamında, kişilerle ilgili olarak somut isnadlarda ya da olumsuz değerlendirmelerde bulunulması halinde*” ceza verilmeyeceğini belirterek sanık/şüpheli ve müdafinin yargılama sırasındaki ifade özgürlüğünü koruma altına almıştır. Müdafinin ceza alma korkusu olmadan savunma yapabilmesi, savunma bağımsızlığının ve dolayısıyla adaletin gereğidir.⁷²

Ancak TCK, Avukatlık Kanunu ve TBB Meslek Kuralları’nda belirtilen etik kurallar ile paralel olarak iddia ve savunma özgürlüğünün

68 TBB Disiplin Kurulu, 07.04.2005, E. 2005/55, K. 2005/141 (Mısır Haşim M., *Avukatlık Disiplin Hukuku*, 2016, s. 548-551).

69 TBB Disiplin Kurulu, 30.05.2015, E. 2015/162, K. 2015/393 (Mısır, s. 553-554).

70 Ibid.

71 Resmi Gazete, 12.10.2004, 25611.

72 Eriş Uğur, *Avukatın Savunma Dokunulmazlığı*, Ankara Barosu Hukuk Kurultayı, 2004, s. 38.

sınırını da çizmektedir. TCK'nın 128. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, bu hukuka uygunluk sebebinden faydalanmak için “*isnat ve değerlendirmelerin, gerçek ve somut vakialara dayanması ve uyumsuzlıkla bağlantılı olması*” gerekmektedir.⁷³ Doktrinde, bu maddede kastedilenin namus, şöhrat, saygınlık ve onura yapılan saldırılar olduğu ifade edilmektedir.⁷⁴ Yargıtay Ceza Genel Kurulu, savunma dokunulmazlığını şekil, yer ve ölçülülük kapsamında ele almaktadır:

“Avukatlar görevlerini ifa ederken belli koşullar içinde bazı isnatlarda bulunabilir; bunu yaparken de bazen mubatapları küçük düşürücü ifadeler kullanabilirler. Ancak bu esnada iddia ve savunmanın gerekliliği ile orantılı hareket etmek zorundadırlar. Savunma dokunulmazlığından söz edilebilmesi için eylemin iddia veya savunma niteliğindeki evrak ile ilgili olarak yapılması gerekir (Şekil koşulu). Eylem, yargı organlarına verilen dilekçelerde veya bu organlar buzurunda yapılmış olmalıdır (Yer koşulu). Hak kullanılırken sınırın aşılması gerekir (Ölçülülük koşulu).”⁷⁵

Ölçülülük uyarınca, objektif tartışma sınırını aşan, yersiz olarak karşı tarafın kişiliğini hedef alan ve küçük düşürücü ifadeler kullanılamaz. “*İfadeler, uyumsuzluğun aydınlığa kavuşmasına, hakkın mey-*

73 5237 sayılı TCK'nın 128/2. maddesindeki hükme paralel olan, 765 sayılı TCK'nın 486/2. maddesine dair açılan iptal davasında 1961 Anayasası'nın Hak Arama Hürriyeti başlıklı 31. maddesine dayanan Anayasa Mahkemesi, “Gerçekten iddia ve savunma bakımın her türlü etkiden uzak olarak kullanılması esastır. Bir dâvada tarafların yargı mercileri önünde iddia ve savunmalarını kaygıya kapılmadan, serbestçe yapmaları gerekir; iddia ve savunma sınırı içinde kalan hakaretin suç teşkil etmemesi olayda hakaret kastının bulunmamasına değil, adaletin tam olarak yerine getirilmesi sebebine dayanır. Bu bakımdan bu serbestlik, dâvanın aydınlığa kavuşmasına, diğer bir deyimle, bakım meydana çıkmasına yol açma amacına hizmet etmelidir. Anayasa'nın öngördüğü meşru vasıta ve yollara ancak böylelikle başvurulmuş olur: **Fakat bir dâva sebebiyle söylenmesinde ve yazılmasında zorunluk bulunmayan yani dâvanın aydınlığa kavuşmasında ve bakım meydana çıkmasında etkisi olmayan hakaretlerde bulunulmasında elbette meşruluk vardır denemez, işte böyle bir balde iddia ve savunma sınırı aşılmış olacağından baysiyetler de korunmamış olur.** Bu bakımdan sözü edilen hüküm, yargı mercileri önünde iddia ve savunmada bulunan kişileri korkutacak ve tereddüte düşürecek ve bu yüzden de onların söylemeleri ve yazmaları gereken bir bususu söylemekten veya yazmaktan alıkoyacak bir nitelik taşımamaktadır.” gerekçesi ile iptal talebini reddetmiştir (vurgu yazarlara ait). Anayasa Mahkemesi, 08.06.1965, E. 1963/163, K. 1965/36.

74 Centel Nur, Zafer Hamide & Çakmut Özlem, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, 7. Bası, İstanbul 2011, s. 332.

75 Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 17.07.2007, E. 2007/4-105, K. 2007/174.

dana çıkarılmasına neden olacak şekilde savunmaya yararlı ve etkili, batta zaruri bulunmalıdır.”⁷⁶ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi’ne göre,

*“...avukatın, temsil ettiği tarafın çıkarlarının korunmasının gerektirdiği ölçüyü ve objektif bir tartışma sınırını aşan, yersiz ve icapsız olarak karşı tarafın kişiliğini hedef tutan, onu küçük düşürmeye ve dürüst olmayan bir kişi olarak göstermeye yönelik saldırılar hukuka aykırıdır ve avukatın sorumluluğunu gerektirir. Başka bir deyişle, karşı tarafın kişisel ilişkilerini rencide edebilecek savunmasını, **davanın amacı hakkı gösterdiği, bu savunma gerçekten esasa yararlı ve etkili olduğu batta zaruri bulunduğu takdirde** hukuka aykırılıktan söz edilmesi olanaksızdır.”⁷⁷*

Yukarıda incelenen mevzuat ve içtihat dikkate alındığında, savunmanın etik sınırlarına dair birtakım ölçütler getirildiği, ancak ölçütlerin kişilik hakları odağını esas aldığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, avukatların toplumsal hiyerarşiler ile mücadeleye ilişkin etik yükümlülüklerine dair yol göstermese de, Anayasa Mahkemesi’nin (AYM) avukatlık mesleğinin icrası sırasında sarf edilen sözlere ilişkin olarak vermiş olduğu içtihatlar, bir tarafta avukatın ifade özgürlüğü ve iddia ile savunma dokunulmazlığı, diğer tarafta ise hakkında beyanlar sarf edilenin korunan kişilik haklarını dengeleme konusunda kullanılan ölçütlere ilişkin aydınlatıcıdır.

2.2. Avukatlık Mesleğinin İcrası Sırasında İfade Özgürlüğüne İlişkin AYM Kararları

AYM, Kenan Gül başvurusunda, velayet davasında müvekkilinin velayet hakkını savunmak için karşı taraf hakkında “*davacı baba, dürüst olmayıp yalancı ve dolandırıcı mizaçtadır. Çalışmayı sevmektedir. Gayri meşru işlerle uğraşmaktadır.... Davacı baba ahlaken dürüst olmayıp, müvekkilime çok zarar verdiği gibi müşterek çocuklarını da kandırdığı*” şeklindeki beyanları nedeni ile Bursa 1. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından hakaret suçunu işlediği için cezalandı-

⁷⁶ Özen, s. 147.

⁷⁷ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, 02.05.1975, E.1974/1160, K. 1975/5782 (Vurgu yazarlara ait).

rılan avukatın savunma hakkı ve ifade özgürlüğü iddialarını değerlendirmiştir.⁷⁸

AYM avukatların mesleklerinin icrası esnasındaki ifade özgürlüklerine ilişkin olarak TCK'nın “*Hakaret*” başlıklı 125. maddesi, 128. maddesi ve “*Hakkın kullanılması ve ilgilinin rızası*” başlıklı 26. maddesi kapsamında bir değerlendirme yapmıştır. Başvurucuya verilen cezayı kanunilik, meşru amaç ve demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluk ve ölçülülük kriterleri kapsamında inceleyen AYM, “*İfade Özgürlüğünü İlgilendiren Yönüyle İddia ve Savunma Dokunulmazlığı*” çerçevesinde şu tespitlere yer vermiştir:

“Kanun’un 128. maddesine göre isnat ve değerlendirmeler; gerçek ve somut vakıalara dayandığı ve uyumsuzlukla bağlantılı olduğu müddetçe ölçülü kabul edilebilir. Bununla birlikte yargılama esnasında kullanılan ifadelerin ve eleştiri hakkının makul olmayan ölçüde sınırlandırılmasının hem Anayasa’nın 26. maddesi [düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti] hem de 36. maddesi [hak arama hürriyeti] altında güvence altına alınan hakların gereğince yerine getirilmesini engelleyeceği unutulmamalıdır. Yargının işleyişine hâlel getirmemek adına davanın tarafları ve profesyonel olarak iddia ve savunma görevini icra eden avukatlar bu görev nedeniyle, herhangi bir müeyyide veya ceza tehdidi altında kalmamalıdır.”⁷⁹

AYM iddia ve savunma hakkının her türlü etkiden uzak olarak kullanılmasının esas olduğunun altını çizirken, vekilin beyanlarının “*davanın aydınlığa kavuşması*” amacına hizmet etmesinin önemini vurgulamıştır:

“Anayasa Mahkemesi; bir davada tarafların yargı mercileri önünde iddia ve savunmalarını kaygıya kapılmadan, serbestçe yapmaları gerektiğini, iddia ve savunma sınırı içinde kalan hakaretin suç teşkil etmemesinin olayda hakaret kastının bulunmamasına değil adaletin

⁷⁸ Anayasa Mahkemesi, Kenan Gül Başvurusu, Başvuru no. 2015/17892, 12.02.2019.

⁷⁹ Id., para. 46.

tam olarak yerine getirilmesi sebebine dayandığını belirtmiştir. Anayasa Mahkemesine göre bu serbestlik devanın aydınlığa kavuşmasına, diğer bir deyişle hakkın meydana çıkma amacına yol açma amacına hizmet etmelidir...”⁸⁰

AYM “bazı durumlarda avukatların ifade açıklamaları ile adil yargılanma hakkı arasında yakın bir ilişki ortaya çıkabilir”⁸¹ diyerek çatışan haklar arasındaki dengelemenin kurulması yönünde de önemli tespitlerde bulunmuştur. AYM’ye göre çatışan haklar arasında dengeleme yapılabilmesi için mevcut olaya uygulanabilecek olan kriterlerden bazıları şöyledir:

“i. İddia ve savunma dokunulmazlığının kullanılması hakkı gösterecek emarelerin varlığı

ii. İddia ve savunma dokunulmazlığının sırf üçüncü kişilere zarar vermek amacıyla kullanılıp kullanılmadığı

iii. İddia ve savunma dokunulmazlığının kamu görevlilerine karşı görevlerinin yerine getirilmesiyle ilgili konularda kullanılıp kullanılmadığı

iv. Hedef alınan kişiye yönelik isnatların taraflar arasındaki uyumsuzluk konusuyla -oldukça zayıf veya dolaylı da olsa- ilgisinin bulunup bulunmadığı ve uyumsuzluğun çözümüne katkısının olup olmadığı

v. Sarf edilen ifadeler ve bunların hedef alınan kişinin yaşamına etkileri.”⁸²

AYM, açıkladığı yukarıdaki kriterleri başvurucunun savunması özelinde incelemiştir. AYM Bursa 1. Ağır Ceza Mahkemesi’nin kararını “savunma görevini yerine getiren avukat hakkında cezaya hükmetmesinin zorunlu bir sosyal ihtiyaçtan kaynaklandığını ortaya koyamamış” olduğu ve başvuruya konu sözlerin hakaret olduğunu tespit etmekle yetinerek “ne sözlerin kullanıldığı bağlamı ve amacını

80 Id., para. 47.

81 Id., para. 51.

82 Id., para. 55.

ne kime karşı yöneltildiğini ne de olayın bütününe dikkate almadığı” gerekçeleri ile eleştirmiştir.⁸³ AYM’nin hukuki değerlendirmesinin incelenmesinden avukatların savunmaların bağlamının, amacının ve olayın bütünü içindeki yerleştirilmelerinin ifade özgürlüğünün sınırlarını tespit ederken kullanılabileceği ortaya çıkmaktadır.

AYM’nin, avukatın *karşı taraf* hakkında sarf ettiği beyanlar nedeniyle cezalandırılmasının ifade özgürlüğünü ihlal ettiği iddiasını değerlendirdiği Kenan Gül başvurusunun yanı sıra, avukatın *savcı* hakkında beyanlarına ilişkin Keleş Öztürk⁸⁴ kararı ile *hakim* hakkında beyanlarına ilişkin Ahmet Haluk Altan⁸⁵ ve (avukat olmayan ancak dilekçe hakkı kapsamında başvuru yapan) Hasan Ercan⁸⁶ kararlarına da kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır.

Avukatın savunma kapsamında savcıya dair yönelttiği ifadeler sonucu yaptırıma tabi tutulmasına ilişkin olarak yapılan Keleş Öztürk başvurusunda AYM, savcıların davaya taraf olmaları nedeniyle hakimlere nazaran daha hoşgörülü olmaları gerektiğini belirterek,⁸⁷ avukatın “*Cumhuriyet savcısının hangi hukuk fakültesinde okuduğu, okuyup okumadığı*” benzeri beyanlarının savcının düzenlediği mütalaaya eleştiri olarak yöneltildiğinin altını çizmiştir.⁸⁸ Bu ifadelerin cezalandırılması demokratik toplum düzeninde gerekli olmadığından başvurusunun ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir. AYM’nin değerlendirmesinde İHAM’ın, demokratik toplumlarda sanık müdafinin ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamaların ancak çok istisnai durumlarda gerekli kabul edilebileceğini belirttiği, Nikula v. Finlandiya kararına da genişçe yer verilmiştir.⁸⁹ İHAM’a göre, belli durumlarda müdafinin yargılama kapsamında ifade özgürlüğünün sınırlandırılması sanığın adil yargılanma hakkına da etki edebilir⁹⁰ ve “*vekilin ceza yargılamasının diğer tarafına dair...eleştirisinin ex post facto değerlendirilmesi tehdidinin, sanık müdafinin müvekkili-*

83 Id., para. 65.

84 Anayasa Mahkemesi, Keleş Öztürk Başvurusu, Başvuru no. 2014/15001, 27.12.2017.

85 Anayasa Mahkemesi, Ahmet Haluk Altan Başvurusu, Başvuru no. 2015/14340, 12.11.2019.

86 Anayasa Mahkemesi, Hasan Ercan Başvurusu, Başvuru no. 2015/54, 12.11.2019.

87 Keleş Öztürk Başvurusu, para. 53.

88 Id., para. 59.

89 İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, Nikula v. Finlandiya, Başvuru no. 31611/96 (2002).

90 Id., para. 49.

nin çıkarlarını hararetle biçimde savunması göreviyle bağdaştırılması mümkün değildir.”⁹¹ Ancak yine İHAM’a göre, sanık müdafinin ifade özgürlüğü sınırsız değildir.⁹² Avukatların kamu ile mahkemeler arasındaki aracı rolü dikkate alındığında, onlardan adaletin doğru yönetimine katkıda bulunmaları ve dolayısıyla kamunun adalete güvenini sağlamalarını beklemek meşrudur.⁹³ Burada kamunun yargı kararlarına ilişkin konularda bilgi alma hakkı, adaletin doğru yönetiminin gereklilikleri ve hukuk mesleğinin onuru ile avukatın ifade özgürlüğü arasında bir denge sağlanmalıdır.⁹⁴ Avukatlar, çok hafif dahi olsa bir ceza veya tazminat ödeme tehdidinin olası caydırıcı etkisine maruz kalmadan, ilk olarak bir savunma argümanının ilgili ve yararlı olup olmadığını kendileri değerlendirmelidir.⁹⁵

AYM’nin Ahmet Haluk Altan başvurusunda ise avukat olan başvurucu, yargılama devam ederken dava dosyalarına sunduğu dilekçelerde hakim hakkında sarf ettiği “*...yeni bir ara kararı Mahkemece resen bulunarak dava uzatılmaya veya red edilmek için ökü z altında buzağı aranmaya çalışılmaktadır.*’, *‘...bir takım bozma kararında resmi veriler hiçe sayılarak kafadan... karar verilmiştir.*’, *‘...ancak mahkeme bakimi bu dilekçelerden tınmamış, adeta davalı tarafmış gibi davranmaya devam etmiştir.*’, *‘...Mahkeme bakimi... taşınmaz için muradına ermiştir....*’, *‘...yargılamanın seyrinin zıvanadan çıkartarak...’* ifadeleri nedeniyle hakaret suçundan yargılanarak adli para cezası ile cezalandırılmıştır. AYM, tarafların mahkemenin yargılamayı yürütme biçimine yönelik eleştiride bulunabilmelerinin ifade özgürlüğünün koruması kapsamında olduğunu fakat tarafların hâkimin tutumuna yönelik eleştiri haklarını Anayasa’nın “*Temel Hak ve Hürriyetlerin Niteliği*” başlıklı 12. maddesi gereğince sahip oldukları ödev ve sorumluluklara uygun kullanmaları gerektiğini belirtmiştir.⁹⁶ Bu bakımdan AYM, başvurucunun hâkimin usul hükümlerinin sınırlarının dışına çıktığı düşüncesinde olması hâlinde makul bir tepki göstermesinin doğal karşılanabilir olduğunu fakat bu durumda tepkinin yöntemi

91 Id., para. 54.

92 Id., para. 49.

93 Id., para. 45.

94 Id., para. 46.

95 Nikula v. Finlandiya, para. 54.

96 Ahmet Haluk Altan Başvurusu, para. 39.

ve şiddeti konusunda değerlendirme yapılması gerektiğini söylemiştir. Başvurucunun ihtilaf konusu sözlerini, sistematik olarak dokuz ayrı dilekçede ifade etmesi ve sözlerin içeriğinin “*yaralayıcı ve yakışksız bir nitelik taşıması*” nedeni ile AYM, başvurucunun ifadelelerinin hakimi incitmeye yönelik olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁹⁷ AYM bu nedenle müşteki hakimin şeref ve itibar hakkı ve cezalandırılmış olan başvurucunun sözlerinin Anayasa’nın 26. maddesi kapsamında korunan ifade özgürlüğü arasındaki denge gözetildiğinde, başvurucunun ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir.

Hasan Ercan başvurusunda ise amcası adına hakimi şikayet dilekçesini kaleme alan başvurucu, “*bukuk fakültesi 3. sınıf öğrencisinin dahi*” kararı doğru yorumlayabileceğine ilişkin ifadelerde bulunmuş, bu ifadeler nedeniyle başvurucu hakkında hakaret suçundan soruşturma başlatılarak para cezasına hükmedilmiştir. Olayı değerlendiren AYM bu kez başvurucunun ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir. AYM, söz konusu cezanın demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olup olmadığını, (i) başkalarının şöhret veya haklarının korunması, (ii) yargı erkinin otoritesinin korunması, (iii) ifade özgürlüğü ile itibarın korunmasını isteme hakkı arasında adil denge kurulması çerçevesinde incelemiştir.⁹⁸ AYM, ifade özgürlüğü ve müdahale edildiği iddia edilen şeref ve itibar hakkının korunması arasındaki adil denge değerlendirilirken *soyut* bir kavramdan bahsetmediğini belirtmiştir.⁹⁹ AYM’ye göre çatışan haklar arasında dengeleme yapılabilmesi için kullanılan ifadelerin türü, kamusal tartışmalara katkı sunma kapasitesi, ifadelere yönelik kısıtlamaların niteliği ve kapsamı, ifadelerin kimin tarafından dile getirildiği, kime yöneltildiği, tarafların ünlülük dereceleri ve ilgili kişilerin önceki davranışları, kamuoyu ile diğer kişilerin kullanılan ifadeler karşısında sahip oldukları hakların ağırlığının değerlendirilmesi gerekir.¹⁰⁰ Buna göre, AYM “*başvurucunun hâkime yönelik eleştirisinin ağır olduğu kabul edilse bile bu sözler hâkimin verdiği karara ilişkindir. Hâkimin özel hayatı ve kişisel özellikleri hedef alınmamış, üstelik bu sözler aleniyet*

97 Id., para. 40.

98 Hasan Ercan Başvurusu, paras. 32-37.

99 Id., para. 35.

100 Id., para. 35. Ayrıca bkz. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, Morice v. Fransa, Başvuru no. 29369/10 (2015).

kazanmamıştır” değerlendirmesi ile başvurucunun cezalandırılması-
nın ifade özgürlüğünü ihlal ettiği sonucuna ulaşmıştır.¹⁰¹

2.3. Mevzuat ve İçtihadın Feminist Bakış Açısı ile Değerlendirilmesi

İçtihadla ilişkin tespitlerden evvel, avukatın etik yükümlülükleri-
ne ilişkin hukuki metinler hakkında değerlendirme yapılması önce-
liklidir. Avukatlık Kanunu 1969 tarihli, TBB Meslek Kuralları da 1971
tarihlidir. Hatta, İstanbul Barosu Staj Eğitim Merkezi’nde stajyer avu-
katlara ücretsiz olarak dağıtılan Eylül 2019 tarihli Avukatlık Kanunu
kitabının giriş kısmında, 1940 tarihinde İstanbul Barosu’nun o tarih-
teki genel sekreteri tarafından genç avukatlara hitaben yazılmış bir
yazı yer almaktadır.¹⁰² Tüm avukatların erkek olduğu varsayımı ile
yazılmış, neredeyse her paragrafında cinsiyetçi ifadeler¹⁰³ barındıran
bir yazının, 2019 yılında İstanbul Barosu tarafından basılan bir kitap-
çığa dahil edilmesi, avukatlık mesleğinin icrası sırasında kullanılacak
dil ve makalenin konusunu teşkil eden etik değerler konusunda eleş-
tirel düşünmenin gerekliliğini açıkça göstermiştir.

Avukatlık Kanunu toplam 29 kere, farklı kanunlar ve bir kanun
hükmünde kararname ile tadil edilmiş olmasına rağmen, yapılan de-
ğişiklikler mesleğin teknik düzenlemeleri ile sınırlı kalmıştır. Avukat-
lık Kanunu ve TBB Meslek Kuralları’nın yürürlüğe girmesinden (ve
söz konusu cinsiyetçi yazının yazılmasından) sonraki süreçte çok
önemli değişiklikler olmuştur. Türkiye, CEDAW ve İstanbul Sözleş-
mesi kapsamında kadına karşı ayrımcılık ve kadına yönelik şiddet ile
mücadele etmek için kapsamlı taahhütlerde bulunmuş ve özellikle
İstanbul Sözleşmesi kapsamında devletin kamu kurumları ile oldu-
ğu kadar devlet dışı kurumlar ile işbirliği yapacağını beyan etmiştir.
Avukatlık Kanunu’nun 1. maddesi uyarınca avukatlığın kamu hiz-

101 Id., para. 43.

102 İstanbul Barosu, *Avukatlık Kanunu*, İstanbul 2019. Kitapçığın içinde avukatlığa ilişkin huku-
ki metinler bir araya getirilmiştir.

103 Örneğin, “Yazıhaneye gelen iş sahipleri içinde cazibesi kalpleri sürükleyen, ılık kokusu insanı
titreten, saçlarının parlaklığı ve gözlerinin tatlılığı nefsi emmaren şablandırıran kadınlar ve kız-
lar vardır. Bunlara karşı size koruyacak silah, vazifenizin yüksekliği, mesleğinizin asaleti bak-
kında edineceğiniz fikiirdir. Bu mesleği seymezeniz kendinizi koruyamazsınız.” Av. Ali Haydar
Özkent, *Genç Avukatlara*, Avukatlık Kanunu, s. XXV.

meti olduğu belirtildiğine göre, avukatların kamusal yükümlülükleri olduğu ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerdeki kadının insan hakları rejimine uygun davranmaları gerektiği düşünülmektedir. Avukatların resmi kılığına ve kullanılacak baro odalarına dair dahi düzenleme yapan Avukatlık Kanunu ve TBB Meslek Kuralları'nın, avukatın mesleğini icrası sırasında ayrımcılıktan kaçınmasını öngören ve anılan uluslararası sözleşmelerin amacını gözetilerek şekilde tadil edilmesi, gecikmiş ve aciliyet teşkil eden bir olgu olarak tespit edilmektedir. Bu tip tadiller, avukatların mesleklerini icra ederken İstanbul Sözleşmesi'nde belirtildiği gibi kadına yönelik şiddetle bütüncül bir mücadelenin parçası olan kamusal ve etik yükümlülükleri açısından yol gösterici olacaktır.

Yukarıdaki mevzuatın uluslararası metinlerin gerisinde kaldığı dikkate alındığında, bu mevzuata dayanarak verilen kararların da savunmanın sınırlarını belirlerken normatif hukuk çerçevesinde değerlendirme yaptığı ve avukatın mesleğini icrası sırasında ayrımcılık yapmamasına yönelik etik yükümlülüğüne dair tespitler içermediği anlaşılmaktadır. Türkiye'de normatif hukuk, ikili olarak ele aldığı kadın-erkek eşitliğini şekli eşitlik üzerinden kurmaktadır (örneğin, Anayasa'nın 10. maddesi). Oysa dogmatik hukuk sisteminde tarafsız olduğu söylenen normlar, egemen bakış açısıyla oluşturularak, güçsüz olanın deneyimlerini görmezden gelmektedir. Bu nedenle feminist bir bakış açısı edinmek, "*hukuk kuralları ile hukuki kabullerin içerdiği toplumsal cinsiyeti görünür hale getirmek ve kadınların tabi konumunu ortadan kaldıracak uygulamalarda ısrarcı olmak anlamına gelir.*"¹⁰⁴ Bu ısrar, hukukun nesnellik adı altında esasen taraf olduğu durumlarda dezavantajlı grubun konumunu vurguladığından, Katharina Bartlett'in tanımıyla "*iyi (uygun) bir taraftır.*"¹⁰⁵ Hukukun uygulanmasında ne tarafta durulması gerektiğine ilişkin tartışma, bu makalenin de temel çıkış noktasını oluşturmakta ve hukuki metinlerin bu bakış açısı ile incelenmesini ve eleştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

104 Akçabay Fehmiye Ceren, *Feminist Hukuk Metodolojisi: Hukuk Uygulaması, Feminizm ve Politika*, Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları (Uygur Gülriz & Özdemir Nadire (Der.)), Ankara 2018, s. 37.

105 Bartlett Katharine T., *Feminist Legal Methods*, Harvard Law Review, C.103, S.4, 1990, s. 847.

Yukarıda belirtilen mevzuat ile TBB Disiplin Kurulu, Yargıtay ve AYM kararlarında savunmanın sınırlarına dair tartışmaların, bir yanda aleyhine savunma yapılan tarafın yasal olarak korunan kişilik hakkı, diğer tarafta ise savunma yapanın ifade özgürlüğü ve savunma hakkı ekseninde yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Avukatların toplumsal hiyerarşiler ile mücadeleye ilişkin rolü ve etiğe dair bir tartışmaya rastlanmamıştır.¹⁰⁶ Oysa toplumsal cinsiyet eşitsizliği normatif hukukun ayrımcı şekilde uygulanması ile yeniden üretilen bir gerçekliktir. Yukarıdaki mevzuat, bu yeniden üretim öngörüsünü destekler nitelikte, toplumsal cinsiyet perspektifinden tamamen yoksun olup, uluslararası metinler ile yasaklanan yargısal kalıplaşmanın işaret ettiği toplumsal hiyerarşilerin görünür kılınmasına ve bunların önlenmesine dair yol göstermemektedir.

Zira etik tartışmasını yargısal kalıplaşma bağlamında ele almak, bir anlamda kadınlara karşı ayrımcılığa ilişkin ön kabulü ve bu ayrımcılık ile yargı sürecinde de mücadele etme iradesini temsil etmektedir. Bu nedenle savunma etiği tartışması sadece hukuki bir zeminde kurgulanıyor gibi görünse de tartışmanın temellendirilmesinde kadına yönelik ayrımcılık ile mücadele etme yönünde politik bir iradeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakımdan, atıfta bulunulmuş hukuki metinlerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir faktör olarak ele alınmamış olması (veya ele alınması gereğinin dikkate dahi alınmamış olması), aslında yargılama süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini üreten savunmaların ne denli içselleştirilmiş olduğunu da göstermektedir. Bu yokluk, bir anlamda bu makalenin dikkat çekmeyi amaçladığı, avukatların yargısal kalıplaşmadaki rolünün tartışılmasının önemini vurgular niteliktedir.

III. Kadına Yönelik Şiddet Davalarında Yargısal Kalıplaşma ve Sanık Müdafilerinin Rolü: Güncel Örnekler

Türkiye'nin farklı şehirlerinde, şiddete maruz bırakılan veya öldü-

¹⁰⁶ TBB Disiplin Kurulu bir kısım kararlarında avukatların meslek kurallarının ötesinde adalet ve insan haklarına dayanmalarının gerekli olduğunu söylemektedir. TBB'nin bu tip etik yaklaşımı benimsediği kararlarının var olduğu dikkate alındığında, toplumsal cinsiyeti hiç ele almamış olması daha da dikkat çekici hale gelmektedir. Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz, Özdemir Nadire, *Türkiye Barolar Birliği Disiplin Kurulu Kararları Işığında Ablaki Aktivist Avukat Yaklaşımı*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.130, 2017.

rülen kadınların isimlerinin ve hikayelerinin değişmesine rağmen, yürütülen ceza yargılamalarında sanıkların ve müdafilerinin savunmalarının aynı kalması, yargısal kalıplaşmanın somut olarak dışa vurumudur.

2016 yılında Deniz Aktaş'ın erkek arkadaşı Lokman Barış Çelik tarafından öldürülmesine ilişkin olarak Antalya 2. Ağır Ceza Mahkemesinde görülen kadın cinayeti davasında, cinayetten önce de Aktaş'a şiddet uyguladığını ve aleyhine alınmış koruma kararlarını kabul eden Çelik, önceki şiddet olaylarının temelinde de “erkekliğine”, “namusuna” ve “ailesine karşı” sevgilisinin küfürler ettiğini, aşağılayıcı şekilde konuştuğunu iddia etmiştir. Sanık müdafinin Türkiye’de yüceltilen ve erkeklere adeta dokunulmazlık sağlayan “erkekliğe” atıf yaparak sonlandırdığı savunması, sanığın kasten öldürme fiilinin hafifletici nedeninin toplumsal cinsiyet ayrımcılığının temelinde yer alan kalıplar olması gerektiğini iddia etmektedir:

“Sanık ani olarak gelişen olay sonucunda mağdurenin kendisine erkekliğine yönelik sözleri nedeni ile baksız tabrik altında işlemiştir...”

Aktaş kararından kısa süre sonra, 12 Eylül 2016 tarihinde, Abdullah Çakıroğlu belediye otobüsünde Ayşegül Terzi’ye iki kere tekme atarak saldırmıştır. Terzi’nin şikayeti üzerinde İstanbul Anadolu 40. Asliye Ceza Mahkemesinde görülen davanın 26 Ekim 2018 tarihli ilk duruşmasında sanık Çakıroğlu aşağıdaki şekilde savunma yapmıştır:

“[...] hastalığım nüksetti. Karşı taraftaki kadın müstehcendi. İki-üç kişilik yer kaphıyordu. Kendisini uyardım, ‘aile var’ dedim. Bana göz işareti yaptı, hangi anlamda yaptığını bilmiyorum. Ben kendimi tutamadım, istem dışı bir davranışta bulundum. Yaptığımı doğru bulmuyorum, pişmanım. Kendi kendime konuşma bal-lerim artmıştı, hastalığın etkisi büyük oldu.”

Üç yıl 10 ay hapis cezasına çarptırılan sanığın müdafinin itirazı ise teknik hukuk tartışmasının ötesine geçerek, Türkiye’deki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve kadınların uyması gereken “ahlak” kurallarının “müstehcen” olan kadının şiddete uğramasını meşru gösterdiğini iddia eden içeriktedir:

“Mağdur mini etek ile otobüse binmiştir, yayılarak oturmuştur; müstehcen bir görüntü oluşmuştur; laik devlet, toplumda asgari bir ahlak düzeyi belirler ve toplumun buna uyması gerekir; bayram günü otobüste müstehcen bir görüntü verilmesi genel ahlaka aykırıdır.”

Kadınların uğradığı şiddeti “*ahlak*” kisvesi altında açıklayan sanık müdafî gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temelinde yatan “*kadınlık görevleri*” de bir başka kadın cinayeti davasında sanık müdafî tarafından gündeme getirilmiştir. Halide Özpolat’ın 35 senelik eşi Ali Rıza Özpolat tarafından, sanığın cinayetten önce satın aldığı, eşini tehdit etmek için kullandığı ve müşterek hanede muhafaza ettiği çiftle ile öldürülmesine ilişkin kadın cinayeti davası İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesi’nde görülmüştür. 13 Nisan 2017 tarihli duruşmada sanık müdafinin, sanığı eşini öldürmeye iten sebepleri kanıtlamak amacı ile sanığın kötü şartlarda yaşadığına ve eşinin “*bakım görevini*” yerine getirmediğine ilişkin soruları olmuştur:

“Sanık müdafinin talebi üzerine tanıktan soruldu; Ali Rıza biraz önce söylediğim gibi 1 yıldır sabahın gece yarısına kadar benim işyerimde olduğu için yemeğini de orada yiyordu evde kendisine yemek yapılmadığından ve temizlik hususunda şikayetçiydi, oğlunu çağırıp bu şikayetlerini ona söyledim ve annesiyle konuşmasını istedim, konuşup konuşmadığını bilmiyorum, benim bildiğim kadarıyla cebinde parası olmazdı, yemeğini ben yediriordum.”

Duruşma tutanaklarına geçirilmemiş olmasına rağmen, sanık müdafî pek çok kere Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın davaya 6284 sayılı Kanun uyarınca öldürülen Halide Özpolat’ın çocukları ile birlikte müşteki olarak müdahil olmasını eleştirmiştir. Sanık müdafî esas sanığın ailesinin dağıldığını ve Bakanlık avukatının sanık müdafinin yanında yer alması gerektiğini iddia etmiştir. Kadına yönelik şiddeti önlemek ve şiddet eylemlerinin cezalandırılması için takipçi olmak yükümlülüğü 6284 sayılı Kanun ve İstanbul Sözleşmesi ile kendisine verilmiş olan bir kamu kurumunun bir kadın cinayeti davasında sanığın yanında yer almasının talep edilmesi sanık müda-

finin hukuki zemin hakkında da ne denli bilgi eksikliği içinde olduğunu göstermektedir. Sanık müdafinin bu talebi eşzamanlı olarak kadının geleneksel olarak yalnızca aile içinde konumlandırılmasına ilişkin cinsiyetçi kalıplardan fayda sağlamaya çalıştığına örnektir.

İddia makamının esasa ilişkin taleplerini sunduğu duruşmadan sonra gerçekleştirilen 5 Mart 2018 tarihli 17. duruşmada sanık müdafi savunma yapmayacağını açıklamış ve Mahkeme başkanının reddini talep etmiştir:

“[...] olayın kadın cinayeti olması dolayısıyla mahkeme başkanı olarak şahsınızın kamuoyu baskısı altında kalarak özellikle kovuşturmanın genişletilmesi yönündeki taleplerimizi reddederek adil ve etkin yargılama ve savunma baklarımızın kısıtlanması yoluyla bu baklarımızı kullanmamızı engellediğiniz kanaati bizde oluşmuştur; bu itibarla mahkeme başkanı olarak tarafınızı reddediyoruz, red istemimiz hakkında bir karar verilsin.”

Sanık müdafi, davanın kadın cinayeti olması nedeni ile ortaya çıkan kamuoyu baskısının ne kapsamda olduğunu ise açıkla(ya) mamıştır. İstanbul Sözleşmesi’nin şiddetle mücadele için dayandığı dört temel bulunmaktadır. Bunlar, (i) kadına yönelik şiddeti önlemek, (ii) şiddet gerçekleşirse kadını korumak ve destek imkanları sunmak, (iii) şiddetin failleri hakkında etkin soruşturma yürütmek ve (iv) şiddeti ortadan kaldırmak için bütüncül politikalar üretmek ve veri toplamaktır. İstanbul Sözleşmesi’ni imzalayan her devlet, bu temel yükümlülükleri yerine getirmekle mükelleftir. Kadın cinayetleri sonrası ortaya koyulan toplumsal tepki, yargı kurumlarının kadına yönelik şiddete ilişkin cezasızlık kültürünü ortadan kaldırmak için failler hakkında yargısal kalıplaşmadan uzak olarak etkin soruşturma yürütmesini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kararlara etki etmemesini sağlamak amacını gütmektedir. Zaten İstanbul Sözleşmesi’nin “Bütünsel Politikalar” başlıklı II. Bölümü’nde de belirtildiği gibi kadına yönelik şiddetle mücadele etmek için taraf devlet olan Türkiye’nin de yükümlülüğü bu alanda çalışan sivil toplum örgütlerini, desteklemek, teşvik etmek ve onlarla işbirliği yapmaktır.¹⁰⁷

107 Bkz. İstanbul Sözleşmesi, md. 9 (Hükümet dışı örgütler ve sivil toplum); ayrıca bkz. II. Bölüm altında md. 7 (Kapsayıcı ve eşgüdümlü politikalar), md. 8 (Mali kaynaklar).

Bu bağlamda, Özpolat davasında sanık müdafinin dava konusunun kadın cinayeti olmasına bağlı olarak kamuoyu baskısını İstanbul Sözleşmesi kapsamında devletin yükümlülüklerini hatırlatan itici bir güç olarak değil de mahkemeyi “*olumsuz yönde*” etkileyebilecek bir unsur olarak değerlendirmesi de oldukça dikkat çekicidir.

Yukarıdaki dosya örnekleri, toplumsal cinsiyete dayalı kalıpların Türkiye’de kadına yönelik şiddet davalarında sanık müdafileri tarafından mahkemeyi etkilemek için ileri sürülmesinin yaygın bir savunma pratiği halini aldığını ortaya koymaktadır. Bu pratikler müdafiler tarafından savunmanın her türlü söylemi içerebileceği gerekçeyle normatif hukuk bakımından meşru görülse de, feminist bakış açısı savunma dokunulmazlığının sınırsız olmasının hangi hiyerarşileri güçlendirdiğini sorgulamakta ve bu kapsamda savunma etiğini de tartışmaya dahil etmektedir.

V. Yargısal Kalıplaşma ile Mücadele/Savunma Etiği ile İfade Özgürlüğü/Adil Yargılanma Hakkını Dengelemek: Öneriler ve Temenniler

Yukarıda ifade edildiği üzere, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin üretilmesine ve sürdürülmesine katkı sağlayan yargılama pratiklerinin ortadan kaldırılmasında asli sorumlular, usuli korumalar getirmekle yükümlü yasama organı ve bunların uygulamasını gözetmekle yükümlü mahkemelerdir. Öte yandan, kamu hizmeti sayılan savunmanlık görevinin icra edilmesi sırasında, avukatın da toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele sürecine katılmasını beklemek isabetsiz değildir. Savunma hakkının sınırları incelenirken değerlendirilen mevzuatın ve içtihadın normatif hukuku uygulamaktan öteye gitmediği, normatif hukukun da son derece yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliğini üreten siyasi ve toplumsal dinamikler dikkate alındığında, yargının da bu dinamiklerden beslenmesi ve avukat savunmalarını normatif hukukun kısıtları ile tartışması şaşırtıcı değildir. Makale ise, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tüm devlet kurumları tarafından içselleştirildiği Türkiye’de, yasama ve yargının, sanık avukatlarına etik sorumluluklar yükleyerek, kadına yönelik şiddetle mücadele sürecinde kaldıraç görevi üstlenebileceğini önermektedir. Zira yargı gibi yapısal cin-

siyetçiliğin tezahür ettiği bir organın eşitlik ilkesi kapsamında reformu ve kadınların adalete erişiminin güçlendirilmesi, uzun vakit ve çokça emek gerektirecek zorlu bir süreçtir. Burada, içtihatların gelişmesinde anahtar rol oynayan avukatların kadına yönelik şiddet dosyalarında müvekkillerinin çıkarları ile eşitliği dengeleyen yeni savunma stratejileri geliştirmelerini teşvik edecek politikalara ihtiyaç vardır.

Öncelikle, hem yargısal kalıplaşmaya ilişkin usuli korumaların hem de avukatın mesleğini icrası sırasında eşitliği gözetmesine dair kuralların kodifiye edilerek Türkiye’deki normatif mevzuatın parçası haline getirilmesi önemlidir. Bu şekilde, kadına yönelik şiddetle mücadele sürecinde avukatların etik yükümlülükleri Avukatlık Kanunu’nun yanı sıra yargısal kalıplaşmaya ilişkin getirilen usuli korumalara ve bunların ruhuna uygun davranmayı gerektirecektir. Bu kapsamda etiğe dair son derece çağdışı ve yetersiz bir yaklaşım getiren TBB Meslek Kuralları’nın da avukatlara eşitlik ekseninde yol gösterecek biçimde güncellenmesi gerekmektedir.¹⁰⁸ Bu güncelleme uluslararası standartlar ile paralel olarak, hem avukatın mesleğini icrası sırasında ayrımcı davranmayacağına hem de herhangi bir kimseyi taciz etmeyeceğine dair kuralları içermelidir.¹⁰⁹ Savunma etiğini, avukatın hak ve yükümlülüklerinden ayrı bir konu değil de, bizatihi avukatın temel yükümlülükleri kapsamında ayrımcılık

108 Kimi barolar ve TBB’nin katılımı ile etik sorumluluklar da dahil olmak üzere meslek kurallarının tartışıldığı çalıştaylar düzenlenmesi olumlu olsa da, kapalı olarak gerçekleştirilen bu toplantılara kadına yönelik şiddet dosyalarında müşteki vekilliği yapan kadın avukatların katılımı önem taşımaktadır. *TBB ve 27 baro ‘Avukatlık Mesleğinin Sorunları ve Çözümleri Yolları’ çalıştayında bulundu*, Hukuki Haber 2020, <https://www.hukukihaber.net/mesleki-hukuk/tbb-ve-27-baro-avukatlik-mesleginin-sorunlari-ve-cozum-yollari-h434992.html> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

109 Bilhassa Meslek Kuralları’na tacize ilişkin hüküm eklenmesi, tacizin hukuk mesleği içindeki yaygınlığı düşünüldüğünde büyük önem taşımaktadır. 135 ülkeden 6.980 katılımcı ile gerçekleştirilen bir çalışmada, hukuk alanında çalışan her üç kadından biri ile her on dört erkekten biri işyerinde cinsel tacize maruz bırakıldığını ifade etmiştir. Bkz. International Bar Association, *Us Too? Bullying and Sexual Harassment in the Legal Profession*, 2019, <https://www.ibanet.org/bullying-and-sexual-harassment.aspx> (Erişim Tarihi: 21.02.2020). Keza yakın tarihte İstanbul Barosu’na kayıtlı bir avukatın, yanında çalışan kadınlara cinsel saldırı ve tacizde bulunduğu, ilgili kadınlar tarafından ifşa edilmesi üzerine soruşturma başlatılmış, sosyal medya üzerinden sayısız kadın avukat kendi deneyimlerini paylaşarak avukatlık mesleğinde tacizin ne denli eski ve yaygın bir sorun olduğunu ortaya koymuştur. Bkz. Başal Okan, *Hukuk Öğrencisi Öykü A.’ya cinsel saldırıda bulunan Avukat M.K.’nin dosyası kabarık*, Evrensel 2020, <https://www.evrensel.net/haber/397525/hukuk-ogrencisi-oyku-a-ya-cinsel-saldirida-bulunan-avukat-m-knin-dosyasi-kabarik> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

yapmamak üzerinden İstanbul Sözleşmesi'nin ruhuna uygun olarak kurgulamak, normatif hukuku etik prensipler ile iletişime geçiren bütüncül bir çerçeve sunacaktır.¹¹⁰

Bahsedilen bütüncül çerçevenin inşasında, makale, avukatlara karşı cezalandırıcı bir yaklaşımın uygun olmadığını altını çizmektedir. Bir başka deyişle, tespit edilen sorunu gidermek için, sanık müdafilerinin beyanlarının TBB Meslek Kuralları'na aykırı olduğu gerekçesiyle ilgili avukatlar hakkında Avukatlık Kanunu kapsamında disiplin işlemi veyahut başkaca yaptırım uygulanması savunulmamaktadır. Zira, sanık müdafilerinin savunmaları, kadın üzerinde tahakküm kuran devlet ideolojisinin yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Savunmalar yürürlükteki mevzuat kapsamında objektif savunma kriterlerine uymasalar dahi, avukatların cinsiyetçi normlardan fayda sağlayabileceklerine ilişkin inançlarını göstermektedir. Buradan hareketle tekil sanık müdafilerinin cinsiyetçi savunmaları nedeniyle cezalandırılmaları gibi, hastalığın kendisini değil de semptomlarını tedavi eden bir yaklaşım yerine, sanık müdafilerinin cinsiyetçi savunmalarının *yargıda karşılık bulamayacağı* bir düzeni hedefleyen yargılama etiğinin yürürlüğe koyulması önerilmektedir. Mahkemeler cinsiyetçi savunmalara geçerlilik tanımadıkları ve hatta eleştirdikleri takdirde, sanık müdafileri de savunmalarının müvekkillerinin çıkarlarını zedelediği sonucuna varacak ve bu savunmaları kullanmaktan imtina edeceklerdir.

Sanık avukatlarının savunmalarının toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve kadına karşı ayrımcılığı üretmemesini sağlayacak düzenlemelerin, savunma hakkını veya ifade özgürlüğünü ihlal ettiği iddiasının ortaya çıkması beklenmektedir. Gerçekten de gazetecilerin,

110 Örneğin 27 Ağustos-7 Eylül 1990 tarihleri arasında Havana'da toplanan Suçların Önlenmesi-ne ve Suçların Islahı Üzerine Birleşmiş Milletler Konferansı tarafından kabul edilmiş olan ve Havana Kuralları olarak bilenen Avukatların Rolüne Dair Temel Prensipler genel bir üslupta hazırlanmış ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının engellenmesine ilişkin özel düzenlemelerin yer almadığı "yumuşak" (*soft law*) bir uluslararası metindir. Buna rağmen, Havana Kuralları'nın 14. maddesi'nde dahi "Avukatlar müvekkillerinin haklarını korurken ve adaletin gerçekleşmesine çalışırken, ulusal ve uluslararası hukukun tanıdığı insan haklarının ve temel özgürlükleri yüceltmeye çalışırlar" düzenlemesi mevcuttur. İlgili maddenin önerisi de avukatların savunma görevlerini yerine getirirken de uluslararası insan hakları rejiminin prensipleri ile bağlı olmalarıdır. Avukatın Rolüne Dair Temel Prensipler (Havana Kuralları), 1990, <http://www.ankarabarusu.org.tr/merkezler/pdf/1.%20Havana%20Kurallari.pdf> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

akademisyenlerin ve avukatların mesleki faaliyetleri sırasında ortaya koydukları görüşlerin, terörle mücadele kisvesi altında kriminalize edildiği Türkiye’de, ifade özgürlüğünün muhafaza edilmesi en temel meselelerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim yukarıda değinilen AYM ve İHAM içtihatları da avukatın mesleğini icra ederken sarf ettiği sözlere geniş koruma sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle, savunmanın sınırlarının yasaklama üzerinden değil de kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin ruhuna işlemiş olan kadının insan hakları değerlerine dayanan etik temellerden kurulması önemlidir. Bölüm 2.1’de belirttiğimiz üzere TBB Disiplin Kurulu’nun 2015 tarihli kararında avukatların sorumluluklarını uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde değerlendirmiş olmasını, toplumsal cinsiyet eşitsizliği tartışmalarının başlatılmasına ve sürdürülmesine zemin sağlayacak yeni bir hukuki alan olarak değerlendirmek mümkündür. Söz konusu kararda uluslararası hukuk atfının, Kurulun seks işçilerine dair ahlakçı ve paternalist bakış açısını desteklemek için kullanıldığına ilişkin feminist eleştirimizi baki tutmak ile birlikte, TBB Disiplin Kurulu’nun 2015 tarihli kararındaki iradesi, avukatların etik yükümlülüklerinin de toplumsal cinsiyet eşitliği ve yargısal kalıplaşmaya ilişkin uluslararası düzenlemelerin ışığında değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu yönde yürütülecek çalışmalar avukatlık mesleğinin kadın hakları alanındaki temasını güçlendirecek ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yargısal kalıplaşma ile mücadelede değerli hukuki ivme oluşturmaktadır.

Ele alınan etik konusu, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin normatif hukukta görünmeyen ama kadınlar tarafından pratikte hissedilen ayrımcılığı gidermek için yararlanılabilecek bir alan olarak öngörülmektedir. Kadına karşı ayrımcılığın engellenmesi için yapılacak düzenlemelerin amaçlarını ve sonuçlarını değerlendirmeden, sadece savunma hakkının veya ifade özgürlüğünün arkasına saklanması, mevcut tahakküm sisteminin konfor alanını muhafaza etme amacını yansıtmaktadır. O nedenle, savunma etiğine ilişkin düzenlemelerin uygulanması sırasında, savunma pratiklerinin kadınlara karşı ayrımcı etkilerini değerlendirmek için öngörülen dönüşüm sürecine kadınların dahil edilmesi temenni edilmektedir. Bilhassa kadına

yönelik şiddet davalarında müşteki vekilliği yapan ve bu konuda çalışan, bir başka deyişle kadınların uğradığı ayrımcılığı deneyimleyen, gözlemleyen kadın avukatların dönüşüme dahil edilmesi, usuli düzenlemeler ile ortaya çıkan eşitsiz durumun toplumsal cinsiyet bakış açısı ile tanımlanması ve ilerleyen aşamalarda da tersine çevrilmesi için değerli bir dönüm noktası yaratacaktır. Tersine çevirme, ifade özgürlüğü veya savunmanın hakkının özüne dokunmadan, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına imkan verecektir. Bu çalışma sırasında AYM ve İHAM kararlarında çatışan haklar arasında kurulmak istenen dengenin, İstanbul Sözleşmesi'nin ruhuna uygun olarak kadınlara karşı ayrımcılığın giderilmesi niyetiyle kalibre edilmesi, dengeyi ortadan kaldırmayacak, bilakis dengeyi eşitlik temelli daha güçlü bir hukuki zemine taşıyacaktır.

Önerilen dönüşüm süreci, tüm yargı çalışanlarına bilinç artırma ve kapasite geliştirme odaklı eğitimleri de kapsamalıdır. CEDAW Komitesi taraf devletlere tüm yargı çalışanlarına toplumsal cinsiyet kalıplarının zararları hakkında eğitimler verilmesini önermektedir.¹¹¹ Bu eğitimler, iç hukukun parçası haline gelmiş olan, kadının insan haklarına ilişkin uluslararası anlaşmaları ve bu anlaşmalarda yer alan usuli korumaları da (örneğin, İstanbul Sözleşmesi'nin 54. maddesi) içermelidir. Toplumsal cinsiyetçi normlarının tanımlanmasını ve kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerini tartışmayı içeren toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin dersler, hukuk fakültesi öğrencilerine de zorunlu hale getirilmelidir.¹¹² Bu eğitimlerin etkililiği, liderlik, denetim ve hesap verilebilirliğe bağlıdır.¹¹³

Yine avukatların toplumsal cinsiyet eşitliği ve yargılama kalıplarının zararları üzerine zorunlu mesleki eğitime tabi tutulmaları, eşitlik bilincinin gelişmesinde faydalı olacaktır. Bu dersler avukatlık stajı kapsamına da dahil edilmelidir. Bazı yargı sistemlerinde avukatlık lisansını kullanmaya devam etmenin koşulu, periyodik olarak barolar tarafından verilen meslek eğitimlerinin tamamlanmasıdır. Bu kapsamda gerek TBB, gerek barolar toplumsal cinsiyete dair derslerin

111 CEDAW Komitesi, *General recommendation on women's access to justice*, para. 29.

112 Ibid.

113 GREVIO, *Baseline Evaluation Report: Turkey*, 2018, para. 117, <https://rm.coe.int/eng-grevio-report-turquie/16808e5283> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

staj ve Ceza Muhakemesi Kanunu eğitimine dahil edilmesi ve bu konuda düzenli eğitimler düzenlenmesi hususunu ele almalıdır. Buna ek olarak, TBB ve baroların tüm avukatlara, adaletin sağlanmasında bu denli önem taşıyan ve kamu hizmeti olarak nitelenen bir görevin icrası sırasında eşitliğe aykırı davranışlardan kaçınılması yönünde bir çağrıda bulunması önerilmektedir.

Etik, “*yapmaya hakkın olanla yapmanın doğru olduğu şey arasındaki farkı bilmektir.*”¹¹⁴ Türkiye’deki mevzuat ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, kadına yönelik şiddet ile mücadele etmek için devletin hukuki mesuliyetlerini açıkça ortaya koymaktadır. Kadına yönelik şiddet dosyalarındaki sanık müdafilerinin, söz konusu ulusal ve uluslararası mevzuat zemininde, doğru olanı yapmalarını cesaretlendirecek hukuk politikalarının üretilmesi bu çalışmanın ürettiği en samimi temennidir.

114 ABD Yüksek Mahkemesi Eski Hakimi Potter Stewart’a atıfla Crier Catherine, *Defending the rule of law*, St. Thomas Law Review, C.21, S.1, 2008, s. 11.

KAYNAKÇA

- Akademisyen Ceren Damar'ı öldüren İsmail Hikmet ifadesini değiştirdi*, *Gazete Duvar* 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/kadin/2019/08/08/akademisyen-ceren-damari-olduren-ismail-hikmet-ifadesini-degis-tirdi/> (Erişim Tarihi: 05.10.2019).
- Akçabay Fehmiye Ceren, *Feminist Hukuk Metodolojisi: Hukuk Uygulaması, Feminizm ve Politika*, *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (Uygur Gülriz & Özdemir Nadire (Der.)), Ankara 2018, 17-56.
- Anayasa Mahkemesi, 08.06.1965, E. 1963/163, K. 1965/36.
- Anayasa Mahkemesi, Ahmet Haluk Altan Başvurusu, Başvuru no. 2015/14340, 12.11.2019.
- Anayasa Mahkemesi, Hasan Ercan Başvurusu, Başvuru no. 2015/54, 12.11.2019.
- Anayasa Mahkemesi, Keleş Öztürk Başvurusu, Başvuru no. 2014/15001, 27.12.2017.
- Anayasa Mahkemesi, Kenan Gül Başvurusu, Başvuru no. 2015/17892, 12.02.2019.
- Anderson Michelle J., *Campus Sexual Assault Adjudication and Resistance to Reform*, *Yale Law Journal*, C.125, S.7, 2016, 1940-2005.
- Anderson Michelle J., *From Chastity Requirement to Sexuality License: Sexual Consent and a New Rape Shield Law*, *George Washington Law Review*, C.70, 2002, 51-165.
- Ataman Zeynep Pelin, *Avukatlar için El Kitabı I: Savunma Etiği*, t.y., <http://etik.gov.tr/avukatlaricinelkitabi-savunmaetigi.pdf> (Erişim Tarihi: 30.09.2019).
- Bartlett Katharine T., *Feminist Legal Methods*, *Harvard Law Review*, C.103, S.4, 1990, 829-888.
- Başal Okan, *Hukuk Öğrencisi Öykü A.'ya cinsel saldırıda bulunan Avukat M.K.'nin dosyası kabarık*, *Evrensel* 2020, <https://www.evrensel.net/haber/397525/hukuk-ogrencisi-oyku-a-ya-cinsel-saldirida-bulunan-avukat-m-kn-in-dosyasi-kabarik> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).
- Birleşik Krallık Lordlar Kamarası, R v A (2001), UKHL 25.
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, *Independence of judges and lawyers: Note by the Secretary-General*, A/66/289, 2011.
- Bor Güley, *Tecavüz Mitlerini Çürütmek: "Yalan Söyleyen Kadın"*, *Sosyal Hukuk*, S.3, 2018, 43-45.

- Brownmiller Susan, *Against Our Will: Men, Women and Rape*, New York 1975.
- CEDAW Komitesi, *General recommendation on women's access to justice*, CEDAW/C/GC/33, 2015.
- CEDAW Komitesi, Karen Tayag Vertido v. Filipinler, Komünikasyon No. 18/2008, UN Doc. CEDAW/C/46/D/18/2008 (2010).
- CEDAW Komitesi, R.K.B. v. Türkiye, Komünikasyon No. 28/2010, UN Doc. CEDAW/C/51/D/28/2010 (2012).
- CEDAW Komitesi, R.P.B. v. Filipinler, Komünikasyon No. 34/2011, UN Doc. CEDAW/C/57/D/34/2011 (2014).
- Centel Nur, Zafer Hamide & Çakmut Özlem, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, 7. Bası, İstanbul 2011.
- Ceren Damar'ın katil zanlısının avukatından skandal savunma! Büyük tepki gördü, ABC Gazetesi 2019, <https://www.abcgazetesi.com/ceren-damarin-katil-zanlisinin-avukatından-skandal-savunma-bu-yuk-tepki-gordu-44496> (Erişim Tarihi: 06.10.2019).
- Cook Rebecca J. & Cusack Simone, *Gender stereotyping: Transnational legal perspectives*, Philadelphia 2011.
- Avrupa Konseyi, *Towards Guaranteeing Equal Access to Justice for Women*, 2015, <https://rm.coe.int/16806a0df8> (Erişim Tarihi: 19.02.2020).
- Craig Elaine, *The Ethical Obligations of Defence Counsel in Sexual Assault Cases*, Osgoode Legal Studies Research Paper Series, S.72, 2014.
- Crier Catherine, *Defending the rule of law*, St. Thomas Law Review, C.21, S.1, 2008, 4-12.
- Cusack Simone, *Eliminating judicial stereotyping: Equal access to justice for women in gender-based violence cases*, UN Office of the High Commissioner for Human Rights 2014, <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/WRGS/StudyGenderStereotyping.doc> (Erişim Tarihi: 18.02.2020).
- Eriş Uğur, *Avukatın Savunma Dokunulmazlığı*, Ankara Barosu Hukuk Kurultayı, 2004, 36-45.
- GREVIO, *Baseline Evaluation Report: Turkey*, 2018, <https://rm.coe.int/eng-grevio-report-turquie/16808e5283> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- Güner Semih, *Avukatın Özen Yükümlülüğü*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.2, 2000, 557-586.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, *2012-2016 Stratejik Planı*, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/40fde77d-a80a-43a7-a321-853ef-743deca.pdf> (Erişim Tarihi: 19.02.2020).

Hill Collins Patricia & Bilge Sirma, *Intersectionality*, Cambridge 2016.

International Bar Association, *Us Too? Bullying and Sexual Harassment in the Legal Profession*, 2019, <https://www.ibanet.org/bullying-and-sexual-harassment.aspx> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

International Commission of Jurists, *Women's Access to Justice for Gender-Based Violence*, 2016, <https://www.icj.org/womens-access-to-justice-for-gender-based-violence-icj-practitioners-guide-n-12-launched/> (Erişim Tarihi: 06.08.2019).

İkinci Hatice, *Etik, adalet, usül hepsi boş, her yol mübah: Ceren Damar'ın katilinin avukatıyla görüştük*, sol 2019, <https://haber.sol.org.tr/turkiye/etik-adalet-usul-hepsi-bos-her-yol-mubah-ceren-damarin-katilinin-avukatıyla-gorustuk-271448> (Erişim Tarihi: 06.10.2019).

İnsan Hakları Avrupa Komisyonu, *Baegen v. Hollanda*, Başvuru No: 16696/90 (1994).

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, *Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portekiz*, Başvuru No: 17484/15 (2017).

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, *Doorson v. Hollanda*, Başvuru No: 20524/92 (1996).

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, *Morice v. Fransa*, Başvuru no. 29369/10 (2015).

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, *Nikula v. Finlandiya*, Başvuru no. 31611/96 (2002).

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, *Y v. Slovenya*, Başvuru No: 41107/10 (2015).

İstanbul Barosu, *Avukatlık Kanunu*, İstanbul 2019.

Karakaş Burcu, *Trans öldürmek indirim gerekeç!*, Milliyet 2014, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/trans-oldurmek-indirim-gerekece-1892227> (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

Kepenek Evrim, *Bedel de Ödesek İstanbul Sözleşmesi'ni Savunacağız*, Bianet 2019, <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/210466-bedel-de-odesek-istanbul-sozlesmesi-ni-savunacagiz> (Erişim Tarihi: 30.09.2019).

Koğacıoğlu Dicle, *The Tradition Effect: Framing Honor Crimes in Turkey*,

differences: A Journal of Feminist Cultural Studies, C.15, S.2, 2004, 119-151.

Mısır Haşim M., *Avukatlık Disiplin Hukuku*, 2016.

McGlynn Clare, *Rape Trials and Sexual History Evidence: Reforming the Law on Third-Party Evidence*, Journal of Criminal Law, C.81, S.5, 2017, 367-392.

Osmanağaoğlu Hülya (Derl), *Feminizm Kitabı: Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler*, İstanbul 2015.

Özdemir Nadire, *Türkiye Barolar Birliği Disiplin Kurulu Kararları Işığında Ahlaki Aktivist Avukat Yaklaşımı*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.130, 2017, 327-340.

Özen Atilla, *Avukatlık Hukuku*, İstanbul 2014.

Özkazanç Alev, *Cinsellik, Şiddet ve Hukuk*, Ankara 2013.

Rendleman Dennis, *The Crusade Against Model Rule 8.4(g)*, American Bar Association 2018, <https://www.americanbar.org/news/abanews/publications/youraba/2018/october-2018/the-crusade-against-model-rule-8-4-g/> (Erişim Tarihi: 18.02.2020)

Seelau Sheila M. & Seelau Eric P, *Gender-Role Stereotypes and Perceptions of Heterosexual, Gay and Lesbian Domestic Violence*, Journal of Family Violence, C.20, S.6, 2005, 363-371.

Smith Abbe, *Defending Defending: The Case for Unmitigated Zeal on Behalf of People Who Do Terrible Things*, Hofstra Law Review, C.28, S.4, 2000, 925-961.

Smith Dorothy, *The Everyday World As Problematic: A Feminist Sociology*, Boston 1988.

Şule Çet davasında sanıklardan skandal savunma, Birgün 2019, <https://www.birgun.net/haber/sule-cet-davasinda-saniklardan-skandal-savunma-246103> (Erişim Tarihi: 17.02.2020).

TBB Disiplin Kurulu, 07.04.2005, E. 2005/55, K. 2005/141.

TBB Disiplin Kurulu, 27.04.2007, E. 2007/70, K. 2007/123.

TBB Disiplin Kurulu, 30.05.2015, E. 2015/162, K. 2015/393.

TBB ve 27 baro 'Avukatlık Mesleğinin Sorunları ve Çözüm Yolları' çalıştayında buluştu, Hukuki Haber 2020, <https://www.hukukihaber.net/mesleki-hukuk/tbb-ve-27-baro-avukatlik-mesleginin-sorunlari-ve-cozum-yollari-h434992.html> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

UN Women, *Handbook for Legislation on Violence Against Women*, 2012, https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2012/12/unw_legislation-handbook%20pdf.pdf?la=en&vs=1502 (Erişim Tarihi: 06.10.2019).

UNODC, *Commentary on the Bangalore Principles of Judicial Conduct*, 2007, https://www.unodc.org/documents/nigeria/publications/Other-publications/Commentry_on_the_Bangalore_principles_of_Judicial_Conduct.pdf (Erişim Tarihi: 19.02.2020).

Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, 02.05.1975, E.1974/1160, K. 1975/5782.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 17.07.2007, E. 2007/4-105, K. 2007/174.

Yazıcı Göksun, *Savcının Akli Hala Eski "TCK 438"de*, Bianet 2011, <http://bianet.org/bianet/kadin/131769-savcinin-akli-hala-eski-tck-438-de> (Erişim Tarihi: 26.09.2019).